

СТЕНОГРАМА

засідання Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики

17 березня 2021 року

ПОТУРАЄВ М.Р. Шановні колеги, кворум є, можемо розпочинати засідання нашого комітету.

Поки, може, під'їде пан Нальотов, я хочу сказати, що хоча я з колегами був потрапив у парламент, перспективи постанови про перший політ людини у космос стали доволі примарними. Але якщо з'явиться для цього віконце, я буду просити або на якійсь позачерговій сесії, я буду просити комітет по ZOOM зібратись дуже швидко.

У мене є пропозиція. Я ретельно обдумав пропозиції Миколи Леонідовича і пана Володимира і робоча назва, ну, я ще подивлюся, значить, і всім запропоную, "Про видатну (або визначну) роль України і українців в освоєні космічного простору", щось таке. По 118-й ми тоді повернемося і проголосуємо, якщо не буде заперечень. Я думаю, що не буде, бо це якраз і є нормальна назва, яка відображає саме суть нашої дискусії. Можливо, в п'ятницю під час розгляду звіту Нацради.

Отже, колеги, я всіх вітаю і оголошую засідання Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики від 17 березня 2021 рік відкритим. Порядок денний всім розданий. Якщо немає ні у кого зауважень щодо запропонованого порядку денного, просив би його підтримати. Отже, хто за запропонований порядок денний? А пані Федина?

ЛЕРОС Г.Б. Лерос – за.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пан Гео.

Ірина Мирославівна, ви за запропонований порядок денний? Ірина Мирославівна теж за.

Отже, колеги, перше питання на порядку денному – це законопроект № 5094 про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення законодавчого регулювання в галузі зовнішньої реклами авторства багатьох з нас, хто зібрався. Значить, я тоді з вашого дозволу надав би слово пані Олені Кондратюк – шановний віце-спікерці нашого парламенту, оскільки вона – одна з співавторок цього закону ще в Верховній Раді 8-го скликання і разом з нами вела це питання вже у 9-му скликанні.

Вітаємо, Олександр Сталіноленович. Раді всі вас бачити.

Отже, пані Олено, вам слово, будь ласка.

КОНДРАТЮК О.К. Доброго дня, шановні колеги! Дуже приємно, дякую за надане слово, пане голово комітету. Ви знаєте, по-перше, дуже приємно хоча б на віддалі, але всіх бачити, і рада реально всіх вітати, тому що це профільна робота комітету. І насправді закон, який є під нашим номером 5094, він стосується, звичайно, ніби цілком зрозумілого питання – це наведення порядку в галузі зовнішньої реклами. Ви знаєте, на відміну від багатьох законопроектів, які стосувалися у нас наведення порядку в рекламі, якимось питанням зовнішньої реклами у нас ішло навіть найскладніше, і це не дивно, навіть і в минулому скликанні. Хоча спроби були якраз налагодження порядку зроблені великі, і насправді цей закон – це напрацювання багатьох народних депутатів минулого скликання і цього скликання, за що я дуже вдячна, і, звичайно, профільних асоціацій, які теж долучалися максимально до написання цього законопроекту.

Ну, і не треба багато розказувати, ми всі з вами щодня на власні очі бачимо, що сфера якраз зовнішньої реклами потребує нових правил і підходів у регулюванні, і ми бачимо з вами, що на деяких вулицях, ну, я би сказала, не на багатьох вулицях, багатьох українських міст та на автотрасах є неприйнятний цей рекламний хаос, який є зараз, він є неприйнятний як і для бізнесу, так і для громадян, для суспільства. І це абсолютно зараз не європейський вигляд, який має зараз зовнішня реклама.

Ситуацію також ускладнює і, звичайно, якраз відсутність законодавства, яке б чітко регулювало дозволи та покарання за встановлення і нелегальних конструкцій, яких є, як кажуть нам, немало – десь до 40 відсотків на цьому ринку.

Я вже говорила, що Верховна Рада не раз намагалася вирішити питання якраз комплексного регулювання в сфері зовнішньої реклами, проте з різних причин законодавцям не вдавалося прийняти якраз сучасне, як на мене, функціонування удільного ринку як такого.

Зараз ми бачимо, що депутатами – представниками дійсно різних, я би сказала навіть всіх, фракцій і груп напрацьований цей спільний законопроект разом з Асоціацією, яким, якщо дозволите, коротко, я би сказала так, пропонується. Перше – це в одному профільному базовому законі консолідувати всі норми і вимоги щодо зовнішньої реклами як такої. Це і визначення термінології, що таке зовнішня реклама, що таке внутрішня реклама, як вона застосовується, як вона ідентифікується. Впроваджується, саме головне, схема розміщення засобів зовнішньої реклами, як воно буде розміщуватися взагалі в містах наших.

Чітко прописані всі вимоги видачі дозволів для зовнішньої реклами. Тобто саме основне тут – алгоритм, який є, що це типовий порядок, який буде затверджено Кабміном, а механізми дозволів і схеми (самі розміщення) будуть за місцевими органами влади в зв'язку якраз з нашими питаннями децентралізації, які є дуже-дуже важливі.

Більше того я би хотіла сказати, що ми йдемо якраз тут шляхом прозорості і відкритості, тому що вся інформація зараз про власників, відповідальних за рекламу, буде розміщена на спеціальному сайті. Кожен бігборд повинен мати індивідуальний QR-код, кожен, хто захоче з громадян, може підійти до нього, побачити, кому належить, хто і юридично відповідає за несення, по-перше, самої конструкції, по-друге, і за самий зміст реклами і так далі. Тобто кожного тут вже відповідального принаймні можна буде точно знайти.

Далі є плани розміщення рекламних конструкцій. Вони повинні бути затверджені органами місцевого самоврядування. І я дуже сподіваюся, що це якраз

впорядкує зовнішній вигляд наших міст. Я знаю, що якраз від міністерства нашого профільного – Міністерства культури – надійшли пропозиції, які стосуються теж цього законодавства. І я хотіла би наголосити, що це теж там їхні слухні зауваження, які є, можна також врахувати до другого читання, тому що, як на мене, в історичних частинах міст більше не повинно бути засилля ніяких конструкцій, рекламних і так далі. Воно буде дуже і дуже чітко, має бути все у нас налагоджено.

Вперше запроваджується механізм контролю за дотриманням вимог щодо розміщення зовнішньої реклами, і він має бути в обов'язковому порядку, включаючи якраз процедуру цю демонтажу самовільно розміщеної реклами (сірої реклами), яка просто псує зовнішній вигляд.

Що ми маємо, дуже сподіваємося, після ухвалення такого законопроекту отримати? По-перше, саме основне, це для наших громадян, що до 50 відсотків зменшиться кількість рекламних конструкцій, які не несуть ні зовнішнього вигляду і фактично вони не несуть ніякої ефективності розповсюдження реклами. Буде ліквідовано нелегальний сірий ринок, про який ми вже говорили з вами. І мені здається, що це буде перший поштовх, який якраз додасть якості і ефективності самій рекламі.

Ну і, звичайно, що саме основне – це встановлено прозорі правила гри, які, як на мене, по-перше, дадуть і залучити нові інвестиції і друге – це звичайно, що ми таким законом, як на мене, робимо великий крок якраз для європейської інтеграції України. Це реально для європейського бачення, як будуть виглядати наші міста і траси.

Я, чесно кажучи, хотіла би дуже всім подякувати за підтримку і дуже сподіваюся, що вистачить нам якраз оцієї нашої консолідованої волі отримати перший реально зосереджений профільний закон, який стосується зовнішньої реклами.

Я, якщо дозволите, ще одну хвилину хочу сказати і подякувати і Павлу Сушку, тому що ми говорили про те, що нам ще потрібно, звичайно, мати вже і базовий хороший закон про сам зміст реклами, тому що у нас насправді він дуже і

дуже застарів. Тому, якщо ви дозволите, я теж долучуся до такої роботи в майбутньому, яка стосується якраз вже от профільного цього носіння цієї ідеології.

Дуже дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую дуже, пані Олена.

Слово голові профільного підкомітету нашого комітету Павлу Миколайовичу Сушку, який дуже багато доклався до того, щоб цей закон сьогодні з'явився у нас на розгляді.

Будь ласка, Павло Миколайович.

СУШКО П.М. Всім доброго дня! Дякую, Олен Костянтинівна. І по суті вже Олена Костянтинівна все важливе сказала. Тому я можу ще додати, що цей законопроект також вирішує багато соціальних питань. Ми даємо чіткі визначення, що таке соціальна реклама, прибираємо зловживання на цій тематиці, підвищуємо у суспільства толерантність до людей з інвалідністю і так далі. І потім ще наступний законопроект, над яким будемо працювати разом з Оленою Костянтинівною, сподіваюсь, щодо змісту цієї реклами, де ми вже будемо казати про квоти, як вони будуть розподілені і щоб кожна конструкція несла соціальну рекламу якийсь період часу. Кожна не так, щоб десь на задворках, там, дали рекламу тільки соціальну, а щоб кожна конструкція мала можливість нести.

Тобто законопроект є актуальним. Про актуальність вже розказала Олена Костянтинівна. Дякую.

Проект закону передбачає внесення змін і доповнень до 8 законодавчих актів, а саме: Закон України "Про рекламу", Закон України "Про благоустрій населених пунктів", Закон України "Про автомобільні дороги", Закон України "Про охорону культурної спадщини", Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні", Закон України "Про місцеві державні адміністрації", Закон України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності", Закон України "Про джерела фінансування дорожнього господарства".

Фінансово-економічне обґрунтування: прийняття цього законопроекту не потребує додаткових витрат з державного бюджету України.

Основні інструменти законопроекту: узгодження законодавства про рекламу з дозвільним законодавством та іншими законами, чітка і прозора процедура подання документів та одержання дозволу, вичерпний перелік документів для отримання дозволу та чіткі і вичерпні підстави для відмови у видачі дозволу, контроль бюджетних надходжень за користування місцем розміщення рекламних конструкцій, демонтаж (адміністративно-господарська санкція), надання повноважень ОМС, Укравтодору та ОДА здійснювати контроль та прямі механізми для монтажу самовільно розміщених конструкцій, залучення коштів до Державного дорожнього фонду, публічні електронні реєстри рекламних конструкцій, можливість подачі заявок в електронній формі через Єдиний державний портал адміністративних послуг, у тому числі через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів влади та органів місцевого самоврядування, чітке визначення повноважень органів місцевого самоврядування, Укравтодору та місцевих державних адміністрацій у сфері зовнішньої реклами, надання повноважень розробляти та затверджувати схеми розміщення іноземних засобів зовнішньої реклами, надання повноважень розробляти та затверджувати правила розміщення інформаційних елементів фасадів будівель, споруд, дизайн (*нерозбірливо*), сукупність вимог і рекомендацій, що застосовуються при розміщенні та зміні вивісок, табличок і засобів зовнішньої реклами на фасадах будівель, споруд, що формують стилістично єдине комфортне і безпечне середовище.

Класифікатор типових рекламних конструкцій: право місцевих громад визначати типи конструкцій, усунення колізій між визначеннями зовнішньої реклами та реклами на транспорті, а також введення додаткових обмежень.

Об'єкти ЮНЕСКО та інші пам'ятки національного значення: заборона розміщення зовнішньої реклами, інвестиційно привабливий та гарантований термін дії дозволу, прогнозовані умови ведення бізнесу, QR-коди на кожному рекламному

засобі з інформацією про дозвіл власника та відомостями, інформація про цей засіб, можливість в режимі онлайн миттєво ознайомитись з дозвільними документами на засіб. Тобто громадяни будуть розуміти (щодо останнього пункту), що це не тільки реклама нав'язується чи щось рекламується, якісь товари та послуги, а саме, що ця рекламна конструкція працює вже на цю громаду, і буде зрозуміло, куди йдуть кошти з цієї реклами.

Кількісні показники впровадження законопроекту: скорочення кількості рекламних конструкцій від 17 до 60 відсотків в залежності від перенасичення території, інвестиції в сучасне міське середовище та благоустрій – понад 1,6 мільярда гривень, подолання тіньового ринку на 90 відсотків. До речі, якщо подолаємо тіньовий ринок, то це збільшить в бюджет надходження майже в два рази. Залучення коштів до Державного дорожнього фонду, впровадження принципів децентралізації, системність та лаконічність розміщення реклами, підвищення безпеки на дорогах, збільшення платежів до бюджетів у вигляді податків та зборів, як я уже сказав, майже в два рази, в 1,7 рази, скорочення часу і витрат на адміністративну обробку документів чиновниками в чотири рази, збереження та створення робочих місць (20 тисяч робочих місць) на ринку зовнішньої реклами, у суміжних галузях та інших секторах економіки, підвищення активності малого і середнього бізнесу в три рази.

Пропонуємо прийняти наступне рішення: рекомендувати Верховній Раді України включити до порядку денного сесії проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення законодавчого регулювання у галузі зовнішньої реклами (реєстраційний номер 5094) та за результатами розгляду в першому читанні прийняти його за основу.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, Павло Миколайович.

Я хочу зазначити, колеги, що це один з рідкісних прикладів того, що законопроект підписали представники всіх без виключення депутатських фракцій і груп в парламенті. Я сподіваюсь, що буде така сама підтримка. Звичайно, між

першим і другим читанням треба буде деякі деталі доопрацювати. Я сподіваюсь, що всі долучаться. Але я переконаний, що саме Верховна Рада 9-го скликання зможе нарешті дати індустрії сучасний прозорий дієвий законодавчий акт, який, як зазначив зараз і Павло Миколайович, і як говорила Олена Костянтинівна, і залучить нові інвестиції, і збільшить надходження до місцевих бюджетів, взагалі зробить наші і міста, і автошляхи і естетичними, і більш безпечними, і, головне, що будуть носії, які будуть дійсно доставляти споживачам корисну інформацію.

Колеги, якщо немає... Будь ласка, Микола Леонідович.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Дякую.

Я буду підтримувати цей законопроект в першому читанні. Хочу одразу зробити декілька, може, зауважень до другого читання, деякі з них є там практичними, тобто має видаватися дозвіл на розміщення зовнішньої реклами, але при цьому загальні норми Закону про дозвільну систему не враховані, з законопроекту не зрозуміло, що таке "дозвіл на розміщення зовнішньої реклами" - електронний документ, як в Законі про дозвільну систему, чи папір, як можна дійти висновку з окремих положень законопроекту. Тобто є там такого типу нюанси. Або передбачено, що зовнішня реклама повинна містити маркування з зазначенням номеру дозволу на розміщення засобу зовнішньої реклами, строку його дії, найменування суб'єкту і так далі. З іншого боку, в законопроекті запроваджено принцип мовчазної згоди, за яким суб'єкт господарювання має право розміщувати зовнішню рекламу без відповідного дозволу за певних умов. Таким чином не зрозуміло, яка особа може реалізувати таке право і водночас виконати вимоги закону.

Крім цих розбіжностей є декілька норм, які безпосередньо культури стосуються, тому що законопроект, я думаю, що слушно пропонує заборонити розміщення реклами на пам'ятках національного значення. Зараз розміщення допускається за участю органів охорони культурної спадщини. Але при цьому допускається за згодою Мінкульту на час проведення реконструкції і розміщення

реклами на тимчасових конструкціях, риштуваннях, які встановлюються на період виконання таких робіт. Але, разом з тим, повністю випало обмеження на встановлення реклами в історичних ареалах населених місць, які існують зараз. Сьогодні розміщення реклами допускається лише за згодою органів охорони культурної спадщини. А законопроект пропонує зняти такі обмеження.

За певних умов теж допускається розміщення реклами при реставрації пам'яток національного значення – те, про що я говорив раніше. Тобто це є такі речі, які потребують обговорення. Зокрема для мене як для депутата від Львова, де багато є об'єктів культурної спадщини, і це в якийсь спосіб треба буде більш, може, логічно проговорити і унормувати. Але загалом я думаю, що це ті речі, які можна буде на друге читання напрацювати. В першому читанні, безумовно, можна його підтримати і можна, до речі, в певних частинах врахувати норми позитивні з законопроектів 4348, 4348-1 і 4534, коли ми говоримо про зовнішню рекламу в межах відведення автомобільних доріг, тому що деякі пункти там є слушними. І я думаю, що на друге читання можна було би їх врахувати в цьому законопроекті.

ПОТУРАЄВ М.Р. Павло Миколайович, будь ласка.

СУШКО П.М. Дякую, Микола Леонідович. Ми після голосування вже в парламенті збиремо робочу групу при підкомітеті і на підкомітеті розглянемо всі пропозиції, всі правки і після вже винесемо на комітет. Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Я думаю, що у нас тут повна буде згода по більшості пропозицій, бо насправді абсолютно аналогічним було ваше зауваження. Олександр Євгенійович Кабанов на нашій невеличкій нараді перед комітетом висловлював абсолютно майже ті ж зауваження щодо історичних ареалів і так далі.

Пані Світлана Фоменко, будь ласка.

ФОМЕНКО С.В. Доброго дня. Дуже дякую. У нас на розгляді був цей законопроект і ми, звичайно ж, його підтримуємо виключно з кількома зауваженнями, які стосуються внесення змін до Закону про охорону культурної спадщини. Якраз пані Олена сказала, що ці зауваження слухні і можуть бути доопрацьовані під час розгляду до другого читання. Тому ми б хотіли, щоб це все ж таки зафіксувалося і наші зауваження були враховані.

Філософія взагалі нашої роботи, вона полягає в тому і вона в інших законодавчих актах, які розробляє міністерство, зафіксована, що ми відмовляємося від погодження органу охорони спадщини. Натомість застосовуємо чіткі вимоги до розміщення реклами, які на рівні Кабінету Міністрів України приймаються. Тобто щоб знести цю схему – погодження органів охорони спадщини місцевого або національного рівня. І якраз ці пропозиції була нами надіслані. Я можу їх зачитати або під час підготовки це буде враховано.

ПОТУРАЄВ М.Р. Павлу Миколайовичу їх треба, він закумулює все, його профільний підкомітет все розгляне і, я переконаний, що врахує все.

ФОМЕНКО С.В. Ну, вони були надіслані до комітету для розгляду. Вони є.

ПОТУРАЄВ М.Р. А, ну, ми, значить, їх вже маємо. Павло Миколайович, це вже технічні питання, як ви будете рухатись вашим підкомітетом. Всі матеріали, звичайно, будуть у вашому розпорядженні.

Отже, колеги, оскільки у багатьох з нас, на жаль, сьогодні дуже обмежений час, то я, якщо немає інших пропозицій чи зауважень, зараз би поставив на голосування це питання.

Отже, хто за те, щоб підтримати законопроект № 5094 в першому читанні? Хто за? Проти? Утримались? Утримався пан Олександр Качний. Дякую. Рішення прийнято.

ЛЕРОС Г.Б. Лерос – за. Прошу зарахувати мій голос.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пан Гео. Дякую, зараховано.

Колеги, перед тим, як ми перейдемо до голосування по пунктам 2, 3 і 4, хочу вам повідомити деякі важливі деталі для розуміння того, що з ними сталося, і для розуміння того, яка, власне, пропозиція. З цих трьох законопроектів, про які, до речі, вже, колеги, ви казали, частина вже перенесена в законопроект 5094. Законопроекти 4348 і 4534 – не все, тому що там були речі, які, на погляд розробників, протирічили пропозиціям закону 5094. Але те, що можливо було врахувати, було враховано вже в 5094. А щодо законопроекту 4348-1, то він просто цілком був взятий в шойно нами підтриманий законопроект 5094 в якості розділу. Ось, що, власне, відбулося. Це не означає, що ми не можемо ще повернутися в рамках підкомітету Павла Миколайовича до 4348 і 4534 подивитися, можливо, ще щось з них можна врахувати. Ну, це вже, Павло Миколайович, коли ви будете збирати нас, будемо обговорювати.

Але для того щоб не втратити про всяк випадок ці три законопроекти слушні, пропозиція полягає в тому, щоб їх відкласти – відкласти доти, доки ми не визначимо остаточно по 5094. Бо якщо зала підтримує вже 5094 в першому читанні, потім ми з доопрацюваннями приймемо його в цілому, то тоді просто їх можна буде вже відкласти через те, що вони втратять актуальність. Але зараз їх не хочеться мені відхиляти або відправляти на доопрацювання, тому я просив би підтримати рішення про відкладення розгляду цих трьох законопроектів. Я можу три одразу проголосувати вікладення одним рішенням?

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Да.

ПОТУРАЄВ М.Р. Отже, колеги, я ставлю на голосування пропозицію про відкладення розгляду законопроектів 4348, 4348-1 і 4534. Хто за те, щоб відкласти розгляд цих законопроектів? Проти?

ЛЕРОС Г.Б. Лерос – за.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пан Гео.

Утримались? Дякую. Рішення прийнято, колеги.

Колеги, переходимо до наступного питання порядку денного – це законопроект, де наш комітет не є головним, але дуже давно ми його очікували на розгляд, це законопроект № 4626 про Службу військового капеланства авторства народного депутата Романа Васильовича Костенка та інших. У нас пан Роман має бути. Ми не бачимо його. Олександр Сталіноленович, не будемо переносити. Пані Олена, можливо, я тоді вам зараз дам слово, ви поки почнете? Дякую.

Пані Олена Богдан – голова Державної служби України з етнополітики та свободи совісті.

БОГДАН О.В. Дякую, Микита Русланович.

Наша служба уважно розглянула цей законопроект і передала свою позицію до Міністерства культури та інформаційної політики. Відповідно позицію, яку отримали від міністерства на 7 сторінок, вона відображає відгук нашої служби. Ми підтримуємо загалом цей законопроект і позитивно його оцінюємо, однак будемо вдячні за врахування тих зауважень, які викладені на цих 7 сторінках.

З одного боку, там є низка моментів юридичної техніки, які потребують коригування. Звісно, не буду на це зараз забирати час шановних членів комітету. Але є також кілька моментів, які обов'язково потрібно прояснити для того, щоб закласти позитивні наслідки потім реалізації цього законопроекту, і зокрема важливо прописати обов'язки капелана, які передбачатимуть зокрема ставлення рівне до людей незалежно від їхнього віросповідання, тобто наявності певної релігійної ідентичності або відсутності. Ми розуміємо, що капелан працює з людьми різних віросповідань, і зокрема цей момент має бути відображений в обов'язках капелана як і інші важливі аспекти.

Важливо також передбачити перевірку до отримання людиною мандату капелана. Ця перевірка, вона має включати, з одного боку, перевірку Служби безпеки України. Так, ми розуміємо, що це непрості моменти. З іншого боку, відповідну перевірку попередньої публічної риторики, щоб не вийшло так, що людина, яка вдавалася до мови ворожнечі, потім опиняється в лавах Збройних Сил.

І ми також просили би прояснити орган, відповідальний за форму мандату, хто формуватиме квоти, які згадані в законопроекті, тобто визначити відповідальний орган. А також обов'язково передбачити право релігійної організації відкликати мандат. Тобто не лише органи державної, а і релігійні організації, які делегували капелана, мають бути уповноважені відкликати мандат капелана, щоб це було таке подвійне пильнування ситуації і взаємодія органів державної влади і релігійних організацій.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пані Олена.

До нас приєднався перший автор законопроекту пан Роман Костенко. Будь ласка, вам слово.

КОСТЕНКО Р.В. Дякую, шановні колеги.

Дивіться, в першу чергу хочу сказати, що законопроект, він був написаний під тим, що він дуже потрібний у військах, зокрема в Збройних Силах України. І коли ми його писали, ми розуміли, наскільки це важливо. Зараз, в умовах нинішньої ситуації, в умовах проведення Операції об'єднаних сил на сході нашої країни, капелани проводять дуже велику роботу по душпастирській опіці. І коли почалася війна, вони одними із перших прийшли туди і почали допомагати нашим військовослужбовцям.

Є дуже багато запитань, чи повинні вони бути, чи не повинні. Я хочу сказати, що вони вже там є, вони вже працюють. І зараз тим, що ми написали цей законопроект, ми а) звертаємося до таких європейських практик, міжнародних

практик, де капелани там сторіччями знаходяться в Збройних Силах різних держав і цим самим забезпечують опіку військовослужбовців.

Сам, будучи 5 років на фронті, будучи командиром, бачив, наскільки це правильно впливає на військовослужбовців, були різні ситуації. Знаєте, коли виходили з різних ситуацій і кажуть, що на війні атеїстів нема, і це дійсно так, коли людина себе веде по-одному, а ти в неї потім запитуєш: "А що ти відчував в той момент?" - 90 відсотків кажуть, що молилися. А потім, після того, я бачив цих людей, які йшли до капелана і розмовляли з ним, і отримували якесь там душпастирське забезпечення. Я не кажу, що це так є завжди, але це дуже сильно впливає на морально-психологічний стан, особливо на війні.

Тому даний законопроект, вважаю, на часі і вважаю, що його потрібно приймати. Це питання, воно було і в минулій каденції, але до нього не дійшли. Там є дуже багато питань по тому, що не можна церкву змішувати з державою. Але ми цим законопроектом якраз і намагалися зробити те, щоб військовий капелан, він був, перше, військовослужбовцем і не мав він ніякого відношення до церкви, мав все забезпечення, і в тому числі соціальне, що коли він там буде поранений або, не дай бог, з ним там щось станеться, щоб його сім'я мала це забезпечення. Тому всі ці моменти були в законі. Ми намагалися все об'єднати.

Тому є ще які питання, ми готові виправити, там, і по чисельності, і по деяким іншим питанням до другого читання. Але взагалі концепція така.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пане Роман.

Колеги, я зараз можу помилитися і не назвати точну цифру, але більше трьох сотень священнослужителів різних українських церков виконували свій обов'язок, причому добровільно взятий на себе, не маючи жодних соціальних гарантій, виключно по покликанню серця, по зову господньому були на фронті, були поруч з нашими офіцерами і солдатами в самі важкі часи і в оточеннях, і так далі.

Я хочу підкреслити, що багато там було суперечок, але, за моїми відомостями, всі церкви (всі церкви!), не було ніяких рішень, але всі конфесії були в різних пропорціях, різна кількість. Але я вважаю, що перед богом тут всі рівні і тут не треба міряться, хто більше відправив капеланів на фронт, хто менше, не так це суттєво.

І починаючи рухати цей закон, ми, ну, по-перше, виконуємо наш обов'язок як політиків перед тими людьми, які нас захищали з вами, не ваші часи, боронили батьківщину, виконуємо обов'язок справедливості щодо них і забезпечуємо належний духовний супровід українського війська на майбутнє.

Я знаю, що там є певні спірні моменти. Олександр Сталіноленович, розумію, що ти, наприклад, не зможеш підтримати цей закон, з розумінням ставлюся, з розумінням ставлюся до... *(Шум у залі)* Олександр Сталіновленович, ну, я зараз не хотів би перевантажувати комітет. Ми ж спілкуємося не лише на комітетах. З розумінням ставлюся. Я вважаю, що ті ідеї, які вже висловила пані Олена, можливо, дозволять нам уникнути тих спірних питань. Воно там фактично тільки одне, яке там є. Я, власне, так почув те, що пані Олена казала, і мене це дуже втішило.

Тому, колеги, з розумінням ставлюсь до тих, хто зараз утримається при голосуванні за цей законопроект, решту ж попросив би його підтримати.

Так, будь ласка, пане Роман, будь ласка.

КОСТЕНКО Р.В. Пане голово, дозвольте ще буквально... Дивіться, по-перше, хочу сказати, що Комітетом з питань національної безпеки і оборони рішення прийнято позитивне, і у мене є от листи від Православної Церкви України, Української Греко-Католицької Церкви, Української Церкви Християн "Євангеліє", Римо-Католицької Церкви, які підтримують цей законопроект теж.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пане Роман.

Олександр Сталіноленович, будь ласка.

КАЧНИЙ О.С. Шановні колеги, справа в тому, що у нас дійсно церква відділена від держави, це захищено Конституцією. Цей закон якраз протирічить цьому головному питанню. Чому я так вважаю? Тому що, от дивіться, стаття 9: "Квоти конфесійного представництва та мандат на право до здійснення капеланської діяльності. 80 відсотків штатних посад, розподіл квот конфесійного представництва здійснюється з урахуванням релігійної приналежності особового складу Збройних Сил". А хто визначає цю приналежність? А визначає: "Порядок визначення конфесійної приналежності особового складу цих військових формувань визначається відповідним центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого перебуває відповідне військове формування". Тобто центральний орган виконавчої влади визначає, скільки в цьому формуванні військовому, які квоти повинні бути згідно цієї квоти 80 відсотків.

Далі: "Для 20 відсотків штатних посад розподіл квот конфесійного представництва здійснюється за пропозицією начальника Служби військового капеланства та за погодженням з відповідною міжконфесійною радою з питань військового капеланства". Тобто немає взагалі тут питання про те, що хоче сам військовий і яку... *(Шум у залі)* ...з ким він хоче говорити про бога і кому хоче він молитися. Тому справа якраз в тому, що це втручання держави якраз в питання вільного сповідання наших релігійних вподобань.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, Олександр Сталіноленович.

Пане Володимир, ну, якщо ви вважаєте, дійсно, для дискусії це, тому що насправді у нас всі позиції вже з'ясовані. Тому я просив би, оскільки всі поспішають, і Микола Леонідович, і Євгенія Михайлівна, колеги, з вашого дозволу, хто за те, щоб підтримати в першому читанні законопроект 4626 про Службу військового капеланства? Хто за?

ЛЕРОС Г.Б. Лерос – за.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую. Проти? Дякую, пане Олександр. Утримались? І Павло Миколайович змушений був вийти на хвилиночку, не брав участь у голосуванні. Дякую, колеги, рішення прийнято.

Колеги, ми переходимо...

КОСТЕНКО Р.В. Дякую, колеги.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пане Романе.

Переходимо до інших питань. Відпускаємо Євгенію Михайлівну.

КРАВЧУК Є.М. *(Без мікрофону)*

ПОТУРАЄВ М.Р. У мене питання, Олександр Сталіноленович, а є консенсус по 6-му питанню з моїм колегою?

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Немає.

ПОТУРАЄВ М.Р. Олександр Сталіноленович, а я можу тоді... На наступне засідання... *(Шум у залі)*

КАЧНИЙ О.С. *(Без мікрофону)* Я взагалі не розумію, що в цьому проекті, який ми

ПОТУРАЄВ М.Р. Я тоже. Я поэтому и спросил.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Може, щось треба додати в цей...

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Пане голово, дозвольте?

ПОТУРАЄВ М.Р. Рішення за підсумками виїзного засідання. Колеги, я з вашого дозволу, я тоді його відкладу до наступного комітету, добре? Я зараз не хочу віддавати перевагу будь-якому рішенню, бо я вважаю, що і в одному проекті були дуже правильно виписані, абсолютно чітко, речі, і в іншому були цікаві пропозиції. Давайте вже вийдемо на рішення, яке всіх влаштує, хто організовував це виїзне засідання, і дійсно приймемо рішення таке, що б допомогло далі в роботі. Це давайте на наступний комітет.

Добре. Тоді переходимо до важливої справи. Але перед тим, як ми розпочнемо обговорювати питання меморіалізації Бабиного Яру, я би дуже швидко хотів би... Ірина Мирославівна, нам потрібно приймати рішення по тому, про що ви казали сьогодні мені в залі, голосувати? Треба, да?

Тоді, колеги, я з "Різного" підніму зараз. Ірина Мирославівна в "Різному" хотіла нас попросити розглянути одне питаннячко швиденько, а потім до Бабиного Яру перейдемо.

ФЕДИНА С.Р. Пане Микита, я також дуже прошитиму, щоб швиденько питання (*нерозбірливо*) ми в "Різному" провели.

ПОТУРАЄВ М.Р. Я хочу зараз "Різне" тоді вичерпати і перейти до Бабиного Яру. Добре?

КОНСТАНКЕВИЧ І.М. Шановні члени комітету, я би хотіла вашу увагу звернути на одну проблему, яка непокоїть українське суспільство, і вона стосується того, що українська література і українські письменники не представлені серед лауреатів Нобелівської премії. На жаль, з-поміж тих понад сотню лауреатів Нобелівської премії в галузі літератури немає жодного українського письменника. І це, я вважаю, є великою проблемою, оскільки це свідчить не стільки про те, що

українські письменники є невизнані у світі, а свідчить про те, що держава не надала належної підтримки для промоції і популяризації українського письменства у світі.

І якщо ми маємо такі цифри: Сполучені Штати Америки, скажімо, мають 11 лауреатів, Великобританія – 12, Франція – 16, Німеччина – 8, Італія – 6, Польща – 5, Ірландія – 3, Норвегія, Чилі – 2, КНДР – 2 і багато-багато інших, навіть Білорусія має одного лауреата – Світлану Алексієвич, - а українці, маючи дуже достойних претендентів, на жаль, не зуміли організуватися в підтримці цих кандидатів. Я би просила, щоб ми як прогресивний комітет, дуже ефективний і дієвий для реалізації добрих ініціатив, все ж таки організувалися і підтримали кандидатуру українського письменника на переклади через Інститут книги, через Український інститут і організували таку промоцію у світі для письменника, який заслуговує на це найбільше.

Щодо кандидатури. Я би пропонувала вашій підтримці щодо Ліни Костенко з огляду на те, що це класик, це письменник в каноні, це письменник шкільної літератури, це письменниця, яка визнана в багатьох країнах, її переклади є як в Європі, в Америці, на інших континентах. Єдине: не вистачає ще ось такого фінального потужного кроку на її підтримку. Можливо, ми, будучи комітетом, зможемо організувати цю підтримку, щоб в 2022 році Ліна Костенко отримала цю премію.

Є історія висунення українських письменників на Нобелівську премію, я вам зараз не буду переповідати. Найближчим до присудження був в 2016 році Іван Франко, був за кілька кроків.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. В 1916-му.

КОНСТАНКЕВИЧ І.М. Так. А я... В 1916 році. Але тоді не вистачило буквально ось трошечки, і передчасна смерть Івана Франка завадила тому. Але

були і докори в українському суспільстві в байдужості. То давайте, щоб нас не звинувачували, що ми не зробили отого фінального кроку і не були байдужими, все-таки зробимо те, що ми можемо як Комітет з гуманітарної та інформаційної політики.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Ну, колеги, у мене заперечень немає. Я вважаю, що це шанс, тим більше, що Нобелівський комітет нам дав і минулого року, коли нагородив відому американську поетесу... За сукупністю творів я вважаю, що Ліна Костенко – це точно випадок щонайменше не гірший, на мій погляд, значно кращий, тому що значно більший літературний скарб створила вона.

То я просив би підтримати пропозицію Ірини Мирославівни, розробити певні, там, вже рекомендації - це вже в тодішньому сенсі, але підтримати, так? Колеги, хто за те, щоб підтримати пропозицію Ірини Мирославівни? Хто за? Проти? Утримались? Ну, тут взагалі не може бути, я розумію. Дякую всім.

ЛЕРОС Г.Б. Лерос – за.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пан Гео.

Далі невеличке питання у пані Софії Федіни.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. *(Без мікрофону)*

ФЕДИНА С.Р. Товариство, якщо ваша ласка, то насправді це дуже коротко. Я вам вже розіслала сьогодні також матеріали. Попередньо на комітеті ми проговорювали. Йдеться про те, що Бучацька міська рада звернулася до нас як до комітету Верховної Ради підтримати внесення в програму "Велика реставрація" закінчення реставраційних робіт пам'ятки національного значення 18-го століття Бучацька ратуша міста Бучач, це Чортківський район Тернопільської області.

Я хотіла підкреслити, що, по-перше, це є Державний реєстр національного надбання під номером 650. І наше звернення б до Кабміну було би дуже великою підтримкою. Але хочу зазначити, що тут також була вже проведена більша частина реставраційних робіт на приблизну суму 20 мільйонів гривень. "Каменем спотикання" наразі стали потреби додаткових археологічних досліджень за 400 тисяч гривень. Зараз виготовляється проект кошторисної документації і, за різними підрахунками, це вже будемо передавати матеріали, але це дві частини 8 мільйонів, щоб повністю завершити реставраційні роботи.

Я хотіла би також відзначити, що це є дуже важливий момент, оскільки ця ратуша – це один з кращих взірців пізнього бароко на території центрально-східної Європи, це проект італійського архітектора Бернарда Меретина і скульптора Йогана-Георга Пінзеля, чії роботи, зокрема, були представлені навіть на виставці французькій у Луврі. Ця конкретна ратуша в Бучачі, вона включена майже в усі всеукраїнські та міжнародні туристичні маршрути і найбільш цікава для відвідування гостей з Польщі, Австрії, Угорщини й Ізраїлю. І завершення реставрації цієї ратуші – це не тільки надбання буде міста, це надбання буде по суті для нас всеукраїнського масштабу, вона буде повністю задіяна в різноманітних презентаціях, виставках, наукових конференціях.

Ще один дуже важливий момент, чому я дуже прошу підтримати від імені комітету, що під час реставрації в 2006 році частина скульптур Пінзеля зазнала неповторних втрат. І тому зараз дуже важливо не затягувати з процесом реставрації, бо частину спадщини ми можемо просто втратити. Тому, колеги, я дуже би просила підтримати наше спільне комітетське звернення щодо внесення цього об'єкту до великої реставрації.

ПОТУРАЄВ М.Р. Колеги, перед тим, як дати слово пану Миколі Княжицькому, хочу ще раз підкреслити, про це пані Софія нам вже повідомляла, там залишилося всього 6 мільйонів. Не 60, всього 6 мільйонів гривень, щоб завершити цю реставрацію.

Будь ласка, Микола Леонідович.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Розкажу вам історію Бучацької ратуші, вам всім буде цікаво. Шкода, що Юрій іде, Юрію теж було би дуже цікаво. Колись, ще в 90-х роках, вирішили реставрувати Бучацьку ратушу. Вона відома тим, що, в принципі, на ній стоять (і коло неї) скульптури Пінзеля, яких там було найбільше порівняно з усіма іншими схожими об'єктами. І скульптори, які це почали робити, привезли це все у Львівську галерею мистецтв до покійного Возницького, і саме з цих скульптур почалося захоплення Возницького Пінзелем, тому що саме тоді він вирішив, ну, він про це знав, але він вирішив, в принципі, відкривати музей Пінзеля, який існує у Львові.

В цей час у Львові це поклали в будиночку коло Львівської картинної галереї. Начальник ЖЕКу вирішив цей будиночок приватизувати і щось там побудувати. Він найняв якихось бандитів, які прийшли, розламали молотками статуї Пінзеля, вивезли на львівську збиранку на сміття і викинули. Скульптори, які бралися за цю реставрацію, приїхали туди, побачили цей жах, склали своїми руками ці уламки скульптур, привезли назад у Львів.

Один із львівських реставраторів, родом з Тернопільської області, оскільки не було грошей, каже: "Давайте я заберу це до себе в Тернопільську область і там складу в себе в будиночку, на дачі в себе". Потім він помирає. Його дружина другий раз збирає ці уламки Пінзеля і відвозить знову на інше звалище, вже в Тернопільській області. Вони знову їдуть на машині туди, привозять ці уламки всі назад і починають складати. Але в цей час є один талановитий скульптур на Тернопільщині, який каже: "А нащо нам ці уламки? Я з Пінзеля виріжу краще, ніж Пінзель. Давайте грошей, ми зробимо це краще". І починає за підтримки місцевої влади вирізати Пінзеля. В цей час ці уламки лежать. Одна частина цих скульптур зараз у Львові в архітектурній майстерні відомого архітектора Рибчинського, де він відновлює Пінзеля.

Пінзель – дуже складний скульптор. Як ви розумієте, не можна його повторити. Можна зробити зліпок і технологічно зробити копію, а потім відреставрувати оригінал і поставити в сховище. Одним словом, є певна система. Це надзвичайно гучна і дуже відома історія. Не було іншого факту нищення пам'яток такого, як ці пам'ятки Пінзеля, які були пов'язані з цією Бучацькою ратушою. Досі про це всі мовчать і далі хочуть поставити там (частина людей) цей "новодел". Одна з скульптур лишилася там, наверху, вона в не дуже хорошому стані, наверху самої цієї ратуші, яка зараз реставрується.

Тому я, по-перше, підтримую Софію, щоб включити це до цього переліку. По-друге, це величезна історія. Я вам розповів коротко, щоб не забирати часу, про подорож цих уламків. Досі на подвір'ї у скульптура одного мого знайомого лежать ці шматки Пінзеля, які він пробує зліпити, зробити з них точні копії, бо потім були знищені копії. Це величезна довга історія боротьби за гроші і знищення Пінзеля, яка ні в одній нормальній країні не була би можлива.

Але попри це все я просив би, звичайно, підтримати Софію. На жаль, грошей на це буде більше. Ми з вами сядемо окремо, заслухаємо цих людей, заїдемо, бо у Львові, знаєте, це така історія, за яку соромно всій нації. Всі тихенько посміхаються, опускають голови і ніхто не говорить вголос, як ми знищуємо самі Пінзеля, а того, що лишився, вивозимо в Лувр.

Дякую.

ФЕДИНА С.Р. Але я якраз думаю, що рішення нашого комітету буде тим ключовим фактором, який знову приверне увагу до цієї проблеми.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую.

Колеги, давайте зараз дамо Юрію Олексійовичу можливість проголосувати. Колеги, я пропоную підтримати пропозицію пані Софії. Я розумію, Микола Леонідович, розумію дуже вас, тому що знаю цю трагічну історію, не так в деталях,

як ви, що там на відновлення Пінзеля потрібно буде більше. Але давайте ратушу хоча би закінчимо.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Давайте з чогось почнемо хоча би.

ПОТУРАЄВ М.Р. Отже, хто за те, щоб підтримати пропозицію пані Софії?
Хто за?

ЛЕРОС Г.Б. Лерос – за.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую. Проти? Утримались? Одноголосно.
Дякую, колеги, Юрій Олексійович, дякую.

ФЕДИНА С.Р. Дякую, колеги.

ПОТУРАЄВ М.Р. Колеги, у мене є коротеньке прохання. Проходять щороку у нас Дні електронних комунікацій в Україні, це така подія визначна для інтернет-спільноти, в першу чергу. Вона підтримана була завжди комітетами, які займалися питаннями цифровізації країни, і комітетом, який в попередній Раді очолювала пані Сюмар Вікторія. Вони попросили нас дати їм підтримку, це ніяких грошей від нас не потребує, і Комітет цифрової трансформації також цю традицію продовжує. Я просив би вас підтримати, щоб ця подія відбувалася на належному рівні.

Отже, хто за те, щоб підтримати проведення щорічної, вже 4-ї щорічної конференції "Дні електронних комунікацій України", прошу підтримати.

Хто за? Проти? Утримались? Дякую, рішення прийнято.

У нас є ще невелике питання щодо відповіді на запитання, яке нам шановний наш колега пан Тарас Кремінь прислав, уповноважений в справах державної мови української. Він запитував у нас про мову реклами. Ну, мова реклами у нас всюди

українська і це, на щастя, уже взагалі не є проблемою в електронних засобах масової інформації або медіа, як ми зараз сподіваємося це вже називати.

Я навів, до речі, довідки під час розгляду законопроекту, ми з Павлом Миколайовичем, коли займалися, який ми розглядали сьогодні спочатку, і ми разом навели довідки у рекламистів, а що у нас в "наружці" робиться. Такої проблеми теж там нема і українська вживається. Коли вживаються, ну, я би сказав так, ті, що називаються "слогани", як там в Nike: "Just do it", - вони все ж таки там перекладаються українською дрібним шрифтом, тому що, в принципі, "Just do it" - це як частина логотипу Nike, це перекладати не треба.

Тобто ми пану Тарасу в проекті відповіді відповідаємо, що, в принципі, такої проблеми немає. Але, пане Володимир, якщо у вас є якісь зауваження до проекту...

В'ЯТРОВИЧ В.М. (Без мікрофону)

ПОТУРАЄВ М.Р. Колеги, тоді я просив би підтримати проект цієї відповіді, який фіксує, що у нас в країні немає проблеми, на щастя, з українською мовою в рекламі. Отже, прошу підтримати.

Хто за те, щоб підтримати таку відповідь? Дякую. Проти? Утримались? Дякую, рішення прийнято.

Будь ласка, Павло Миколайович.

СУШКО П.М. Шановні колеги, шановний Микита Русланович, ми нещодавно розглядали законопроект 4212 про заборону реклами айкосів. Він вже потрапляв в порядок денний Верховної Ради, ми до нього не встигли дійти, а потім він став зникати з цього порядку денного.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. На цей тиждень є.

СУШКО П.М. А?

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Просто ми "заземлилися" цього тижня. Але він є.

СУШКО П.М. Я тоді прошу на наступній Погоджувальній раді, якщо ми не вийдемо з цього питання...

ПОТУРАЄВ М.Р. *(Без мікрофону)* ...на сьогодні.

СУШКО П.М. Але ми розуміємо, що ми можемо не закінчити ці правки, і щоб наступний тиждень також підтримали на Погоджувальній раді.

ПОТУРАЄВ М.Р. Я ваше доручення зрозумів.

СУШКО П.М. Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Якщо буде позачергова сесія, я поставлю його на позачерговій.

СУШКО П.М. Щоб на наступну сесію, да. Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. *(Без мікрофону)* Колеги, ми ж розуміємо, що, на жаль, на позачерговій. Павло Миколайович, обіцяю вам...

СУШКО П.М. Дякую. Все, дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. *(Без мікрофону)*

СУШКО П.М. Про заборону реклами.

ПОТУРАЄВ М.Р. Колеги, я дякую всім хто долучився, я знаю, що всі погодились, дякую усім, хто долучився до цього питання і обговорення. Я просто не всіх бачу, ну, я перерахую всіх, хто у нас має бути. Від міністерства у нас пані Світлана Фоменко з самого початку. Від Інституту національної пам'яті...

Вибачте, від міністерства у нас по питанню меморіалізації Бабиного Яру пані Світлана Фоменко є. Дякую, пані Світлана. Від Інституту національної пам'яті запрошували пана Володимира Тиліщака. Є він. Дякую. І пані Вікторію Яременко. Від КМДА запрошували пана Миколу Поворозника.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Є.

ПОТУРАЄВ М.Р. Добре. І пана Валентина Мондріївського.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. *(Без мікрофону)*

ПОТУРАЄВ М.Р. Ну, добре, добре. Від державного проекту пана Геннадія Боряка. Є він, дякую, пане Геннадію. Пана Олександра Лисенко, пана Зісельса, я його бачу. Дякую, пане Йосипу. Є пан Петро Оленич, департамент земельних ресурсів КМДА (я правильно розумію?) Київради. І представники приватного проекту: пан Руслан Кавацюк, я бачив пана Макса Яковера на ZOOM. І від Національного історико-меморіального заповідника "Бабин Яр" пані Роза Тапанова і пан Борис Глазунов. Можливо, є хтось ще, кого я не перелічив. Отже, колеги, я дякую всім, хто долучився.

Я пропоную, точніше так, у нас всі в матеріалі, всі в темі члени комітету. До запитання, будь ласка, я буду давати можливість. Мене особисто цікавить декілька запитань. Я одразу, користуючись, як кажуть в Константинополі, позицією автократора, значить, користуючись позицією голови, сформулюю їх. Перше: мене цікавить, який на сьогодні статус у реалізації державного проекту меморіалізації, який статус приватного проекту меморіалізації і які ж відносини на сьогодні

існують між державним проектом меморіалізації Бабиного Яру і недержавним? Тобто взагалі є якась координація, спільна робота? Чи можна очікувати, що це може стати проектом в тому числі показовим таким державного приватного партнерства чи не можна через, я не знаю, якісь там причини? Ну і взагалі я хотів би дуже почути перспективу того, що буде щось зроблено і що конкретно до 80-х роковин цієї трагедії? Отже, це коло питань, яке мене особисто цікавить.

То я просив би, можливо, пані Світлана, з вас тоді почати. Потім я хотів би тоді послухати представників державного проекту, потім недержавного. Будь ласка, пані Світлана.

ФОМЕНКО С.В. Доброго дня. Міністерство культури та інформаційної політики є органом управління Національного історико-меморіального заповідника "Бабин Яр", і все, що ми робимо, в першу чергу стосується цього заповідника. Що стосується плану заходів? Я почну з останнього вашого питання, що стосується плану заходів, пов'язаних з роковинами.

Ми підготували план заходів, він зараз проходить, вже майже завершене проходження в інших ЦОВ його погодження. Він включає заходи від залучення іноземних партнерів і найвищих посадових осіб інших держав до таких практичних питань, які на сьогоднішній день так і не вирішені не в залежності від того, що вони вже були зафіксовані в такому ж самому плані заходів до 75-х роковин, наприклад фінансування Алеї праведників, але й розробка, подальша розробка територій. І, звичайно, питання музею Ілленка, 44 і проблеми, які пов'язані з земельною ділянкою під цією будівлею. Це що стосується плану заходів.

Що стосується будівництва музею на території заповідника. У нас іде робота з київською міською владою. На минулому тижні Прем'єр-міністр проводив нараду, він взагалі в фокусі тримає це питання, і було обіцяно, що 8 квітня Київська міська рада поставить до порядку денного питання зміни цільового призначення цієї земельної ділянки і нарешті ця земля стане державною і на її території далі продовжаться реставраційні роботи.

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. *(Без мікрофону)*

ФОМЕНКО С.В. І те, й ніше.

ПОТУРАЄВ М.Р. *(Без мікрофону)*

ФОМЕНКО С.В. Якщо з подробицями, то це із землі запасу житлової та громадської забудови на землі запасу рекреаційного призначення. Така зміна цільового... І так само передача, так, тому що вона не відведена на сьогоднішній день, ця земельна ділянка, хоча фактично знаходиться в охоронній зоні заповідника на сьогоднішній день.

Ну, так само існують проблеми з підключенням до електромереж. Але це ми вирішимо на рівні нашому міністерському і на рівні спілкування з іншими міністерствами. Я не думаю, що це якраз є проблематикою комітету.

Що стосується концепції комплексної меморіалізації Бабиного Яру. Звичайно, ми зацікавлені в розвитку території і в меморіалізації, тому що від року до року плани заходів, як правило, включають більше питання благоустрою, так і якісь практичні питання, але питання взагалі національної пам'яті. Міністр надіслав лист розробникам концепції, яка була зроблена на замовлення Кабінету Міністрів України і яка була оплачена, з проханням провести її обговорення і представити вже таку доопрацьовану концепцію, про яку сьогодні буде іти мова. І ми охоче її приймемо до розгляду і проведемо всі публічні заходи за її представлення. Тому що важко оцінювати те, що, в принципі, до нас в остаточному варіанті не надходило.

Якщо є ще якісь запитання, будь ласка, ставте. Є директорка також заповідника, яка зараз опікується саме питаннями всередині заповідника, все, що стосується роботи всередині заповідника.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую.

Пане Володимире, ви зараз хочете до пані Світлани? Добре. Бо я потім би пані Розі дав би слово.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Власне, запитання до пані Світлани як до представниці Міністерства культури. Справа в тому, що в цій усій дискусії між державним і альтернативним проектом, мені здається, що якраз бракує досить чіткої позиції міністерства. З одного боку, завдяки міністерству за попередні роки розроблялася концепція, власне, державна концепція меморіалізації Бабиного Яру, це уже добре і дуже добре, що вона вже в завершальній стадії і готова до презентації. З другого боку, звучали дивні заяви з боку керівництва міністерства і безпосередньо пана міністра Ткаченка про підтримку якраз альтернативного проекту.

Більш того, якщо нещодавно, кілька місяців тому, 22 січня в медіа було поширено інформацію про те, що безпосередньо і особисто Міністр культури надав дозвіл на можливість будівництва на території заповідника, втілення одного з проектів Меморіального центру "Бабин Яр", синагоги на території колишнього православного кладовища. Що викликало суттєве збурення серед громадськості.

Я би хотів все-таки зрозуміти, якою є позиція міністерства щодо цього конкретного проекту? І взагалі щодо подальшої підтримки: чи це правда чи ні?

_____. *(Не чути)*

В'ЯТРОВИЧ В.М. Мова іде про 22 січня 2021 року.

ПОТУРАЄВ М.Р. Пані Світлано, будь ласка.

ФОМЕНКО С.В. Дякую за запитання. Насправді тут підміна понять іде. Міністерством було видано дозвіл на розміщення меморіального об'єкту "місце для роздумів" на території заповідника. Ми всі знаємо, що державні заповідники

регулюються Законом про охорону культурної спадщини і вся територія чітко зонується відповідно до плану організації територій. І так, дійсно, до нас було звернення благодійного фонду щодо можливості розміщення такого меморіального об'єкту на території заповідника. Заповідник надав згоду на таке розміщення як господар цієї території, плану організації території розміщення меморіального об'єкту це відповідало, тому міністерство надало дозвіл на розміщення меморіального об'єкту.

Меморіальний об'єкт не є будівництвом і не є спорудою. А дозвільні документи від Київської міської влади також було отримано щодо порушення благоустрою і таке інше.

Пані Роза може це прокоментувати, як це зараз відбувається. Вона контролює цю територію...

В'ЯТРОВИЧ В.М. Якщо можна, я хотів би уточнити. Тобто надано дозвіл на будівництво, власне, в рамках альтернативного проекту на території національного заповідника? Це перше.

ФОМЕНКО С.В. Ні. Надано дозвіл на розміщення меморіального об'єкту.

В'ЯТРОВИЧ В.М. На території національного заповідника?

ФОМЕНКО С.В. На території національного заповідника.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Меморіальний об'єкт, який спороджується, власне, Меморіальним центром Голокосту "Бабин Яр".

У нас є концепція, відома всім концепція Меморіального центру Голокосту "Бабин Яр", яка викликала дуже багато дискусій в суспільстві. Так от, там немає, в тій концепції в жодному випадку не передбачено створення "місця для роздумів", а

на цьому місці, яке згідно офіційних документів зараз називається "місця для роздумів", передбачено спорудження саме синагоги Бабиного Яру.

Співпадіння чи як?

ПОТУРАЄВ М.Р. Я так, пані Світлано, зрозумів, що там не синагога...

ФОМЕНКО С.В. Дивіться, за територію...

ПОТУРАЄВ М.Р. Хоча я. Дивіться, якщо хтось...

ФОМЕНКО С.В. Дивіться, за територію національного заповідника відповідає заповідник і міністерство. За планом організації цієї території в цьому місці дозволено розміщення виключно меморіальних об'єктів. Всі можливі культові об'єкти, які можуть перебувати на території заповідника, відповідно до цього плану пропонується розміщувати в зовсім іншому місці. Взагалі, якщо брати карту, то вздовж вулиці Олени Теліги, приблизно, да, щоб ми розуміли місце їх розміщення.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пані Світлано.

ФОМЕНКО С.В. І якщо говорити про те, що наразі там. Там каплиця Кирилівська розміщена діюча і, в принципі, з будівель капітальних все.

ПОТУРАЄВ М.Р. Микола Леонідович, будь ласка.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Дивіться. Я б не хотів, щоб ми дуже сильно заглиблювалися в ці деталі, тому що ми ж усі розуміємо, що відбувається насправді. І тут є представники шановні автори декількох концепцій і представники громадськості.

Насправді іде давня конкуренція між проектом приватним, який ініціювали Фрідман, Хан, Віктор Пінчук, Віталій Кличко в той час і деякі інші особи з одного боку, за фінансуванням Фрідмана і Хана в основному, які забезпечували фінансування для цього проекту.

_____. *(Не чути)*

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Ні. Я кажу те, що я знаю з офіційних документів і з тих слухань, коли я був на презентаціях. Може, Фрідман, може, їхні представники і директори на той час обдурювали всіх, але я кажу те, що я чув.

_____. *(Не чути)*

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Ні. Я кажу, що не лише. Я кажу, що основне фінансування походило від цих осіб, які готові були виділити великі досить кошти.

Був державний проект, який розробляло Міністерство культури на той час і Академія наук, і Інститут історії, і громадськість. І конфлікт полягав в тому, що, по-перше, перші наративи, які були в приватному проекті, вони були суперечливими для багатьох українців з багатьох історичних міркувань. Але все ж таки розпочався діалог між приватним проектом і державним проектом. Те, чого боялися українські представники громадськості, того, що російські олігархи, внесені в список друзів Путін, безпосередньо впливають і продовжують впливати на створення історичних наративів на території України.

Разом з тим очевидно, ніхто не в праві заборонити людям жертвувати кошти на вшанування пам'яті, тим більше таких місць як Бабин Яр. І держава давно мала би це зробити, це правда. І тому ідея полягала в тому, ідея багатьох українських ініціаторів вшанування цієї пам'яті, що було створено фонд, де контроль був би за українською державою, куди могли би жертвувати кошти й інші представники чи благодійники з різних країн, в тому числі і названі особи.

На жаль, до такого рішення не прийшло. І фактично сьогодні конкурують у нас російський проект, яким керує такий пан Хржановський, і український державний проект. Представники українського державного проекту пан Боряк і пан Зісельс є зараз тут. І є представники іншої точки зору, які заперечують, що це є російським проектом, але українською громадськістю він сприймається саме так.

Це гостре суспільне питання, яке, на жаль, буде, тобто крім, бо в дуже багатьох людей складається враження, що мета цього проекту не вшанувати пам'ять жертв, а створити конфлікт, показати українців антисемітами, показати українців як такі, що неспроможні щось збудувати. Як дозвіл побудувати малу архітектурну синагогу у вигляді малої архітектурної форми на місці частини православного кладовища інакше як провокацією назвати не можна.

І це не обов'язково було робити. Можна було сісти і порозумітися всім, зробити державний проект, залучити тих спонсорів і меценатів, в тому числі тих, яких я називав, але без контролю. Бо вони мають право вшанувати пам'ять про своїх предків, як у когось з них тут загинув, ніхто з цим не сперечається. Але під контролем української держави, з наративом, розробленим українською державою, відповідно до реалізації того проекту, на які були витрачені кошти української держави. Українська держава теж може частину коштів витратити на це, і проект такої постанови вже зареєстрований, і спільно вшанувати цю пам'ять.

А не перетворювати, вибачте. Більше того, перша група, яка працювала над цим проектом, який називають російським, вона, в принципі, позитивно почала працювати і почало налагоджуватись порозуміння між українським державним проектом і російським проектом, для того щоб зробити справді український проект з підтримкою людей з різних регіонів. Але, на жаль, там був змінений підхід, "талановиті" люди були призначені, які взагалі за концепцією все це планували перетворити в шоу, в "Діснейленд", і це ображало нащадків жертв Голокосту, в тому числі представників єврейської організації як пан Зісельс, який звертався і до комітету, і до нас багатьох. І ми опинилися.

І зараз мова іде там про декілька маленьких ділянок землі, які не є насправді принциповими. Вони не вирішують питання того, що там буде чи не буде, правильно дали дозвіл чи неправильно. Але коли СБУ два листи направляє і пише, що ці проекти є токсичними для українського суспільства і загрожують національній безпеці, і ми ніяк на це не реагуємо. А органи місцевого самоврядування і Міністерство культури зараз потокає далі цим проектам, то не зрозуміло, не може бути шизофренії в одній владі, бо це СБУ за підписом Баканова дає, а не хтось інший.

ПОТУРАЄВ М.Р. Я пам'ятаю, Миколо Леонідовичу. Колеги, я, по-перше, пропоную поки утриматись, можливо, від таких однозначних характеристик на кшталт, Миколо Леонідовичу, російський проект або там "Діснейленд".

Хоча для мене це теж болюча історія, тому що я, по-перше, я проти того, щоб називати це російським проектом, оскільки я якраз був при початку цього проекту і команду знав, яка це починала, і мав з нею добрі відносини, дружні. Тому я, по-перше, не погоджуюсь з тим, що це російський проект, ніколи він не був російський, а він був завжди міжнародний.

Щодо "Діснейленду" – це оціночне судження, я не хотів би. Хоча у мене були питання, пане Володимире, можете не сумніватися. Хотів просто перестерегти, щоб ми ярлики не навішували.

Хотів би надати слово пані Розі. Будь ласка, пані Роза, ви давно вже чекаєте. Нагадаю, що пані Роза є виконуючим обов'язки директор Національного історико-меморіального заповідника "Бабин Яр". Пані Роза Тапанова.

ТАПАНОВА Р.А. Доброго дня!

Хотіла би уточнити деякі питання, про що казала заступник міністра культури Світлана Фоменко. З приводу, дійсно, щодо земельної ділянки, то багато питань щодо заповідника завжди піднімаються відповідно на якусь там дату, але

вони не вирішуються. У заповідника дуже багато є певних проблем, які потрібно постійно вирішувати.

І одне із питань це було щодо контори, колишньої контори єврейського кладовища, то земельна ділянка зараз знаходиться в користуванні "Авангарду". І для того щоб поставити питання щодо її передачі в постійне користування заповідником, потрібно спочатку внести зміни щодо цільового призначення. І нам обіцяла, є спільний лист від заповідника та "Авангарду", місцева влада, що вони винесуть це питання, оскільки воно ніяким чином не пов'язано з фондом. І, по-друге, там тоді буде потім розглядатися питання щодо дозволу на розробку проекту щодо відведення земельної ділянки під цю контору.

Тобто це буде два різних питання і ми сподіваємось, що Київська міська влада вирішить це питання і розуміє, як воно важливе. Оскільки це впливає також на виконання певних реставраційних робіт із пристосування і потім введення в експлуатацію цієї будівлі. Оскільки на сьогоднішній день у заповідника взагалі немає будівлі, де він знаходиться. І ми вже ставили питання про те, що там будівля садівника, вона навіть у нас не має ні договору оренди і жодного такого існування.

Тому коли ми кажемо про заповідник і кажемо про всі ці такі крикливі питання щодо суспільства і всього іншого, у заповідника багато питань, які взагалі не вирішуються щодо його існування. І також було там багато питань щодо охоронних зон, і ми знаємо, яке там будівництво іде і все інше.

Щодо концепції комплексного розвитку. Як мені відомо і один із моїх працівників входить до авторського колективу, то зараз ця концепція комплексного розвитку є друга її редакція і вона зараз ще розроблюється. І мені мої працівники сказали, коли будуть вже там узгоджені всі питання, то мене покличуть для того, щоб я все це також почула та відповідно розібралася, оскільки воно ж на замовлення Міністерства культури та заповідника як балансоутримувача розроблюється. І тому ми повинні були все це обговорити та відповідно з'ясувати.

Розвиток концепції, завжди це питання стояло, оскільки, коли ми розглядаємо це місце як такими точковими певними якимись запитаннями чи

подіями, то у нас нема взагалі розуміння, як це місце повинно розвиватися і як воно показують. Ми вже бачимо там три або чотири будівлі, да, житлових комплексів, і далі в цій концепції, яка вже розроблена, то просто ми ставимо це до відома, що вона вже є. І ці комплекси побудовані також на місці колишніх кладовищ або місці розстрілів – і це потрібно розуміти. І навіть ніхто зараз по місту Києву це не каже.

Тому ми повинні досить всі разом і там фонд, якщо у них є відповідні, і ви казали про те, що був раніше діалог. Коли я прийшла, тобто є вже підписані певні документи, спільні меморандуми і там було завдання, щоб ми разом працювали щодо з'ясування певних обставин, історій і вироблення цього. Тому що всі музеї і всі заповідники повинні, вони фінансуються не тільки за рахунок держави (і це дуже добре, якщо держава буде фінансувати все це), але і за рахунок певних там коштів фондів, міжнародних партнерів і інших для того, щоб ми все це робили не тільки до дня присвячення якоїсь події.

І тому, коли ми всі це разом розглянемо цю концепцію, там і графічні є певні матеріали. Ми показували, як цей заповідник повинен бути. І відповідно розширені охоронної зони, оскільки там є два ще парки, які занедбані, які також не доглядаються. І нам потрібно якимось чином зупинити те масштабне будівництво, яке іде поруч. У мене все.

ПОТУРАЄВ М.Р. Пані Роза, чи правильно я вас зрозумів, що, на ваш погляд, щонайменше, м'яко кажучи, не вистачає комунікації в трикутнику Національний заповідник, державний проект меморіалізації, приватний проект меморіалізації – це навіть чотирикутник – і міністерство?

ТАПАНОВА Р.А. Зараз у нас є певний діалог там, коли ми розбираємось з міністерством, відповідно ми спілкуємось з моїми працівниками, які мене вводять в цей курс. І тому і колишній директор, він зараз перший заступник, і ніхто не був там звільнений, нікого там деяким чином не "подвинули" або ще щось інше. Тому

ми налагоджуємо цей діалог, оскільки ця тема, вона більш така заполітизована і вона завжди каже про те, що там: "О, проходить в Київській міській раді три земельні ділянки", - і все, ми всі починаємо в процесі тільки жити. Але ці земельні ділянки стосуються міста, окей.

Тобто нам потрібно всім сісти, з'ясувати і виробити, коли ми з'ясуємо цю концепцію, якраз коли вона в другому читанні, то з'ясувати ті кричущі моменти. Оскільки в тій концепції, зараз яка лежить, там і визначені основні проблеми, чому ми не можемо досягнути цього діалогу. Да? Оскільки хтось хоче тільки говорити про одну якусь тему.

Тому мені потрібно, коли у нас є зараз 80-річчя і є прагнення держави для того, щоб певні зробити дії, то ми можемо всі відразу, коли ми ознайомимось з цією концепцією, яка доопрацьовується, і обговорити її. І тоді досягнути якогось діалогу, щоб воно було реалізовано, а не просто ми про це казали кожного року: 75-річчя, 80-річчя.

А поки ми обговоримо, ця земельна ділянка ніяким чином не здійснює, там немає покращення взагалі. Там колектор, який там 10 років, там просто деякі були смертельні випадки і з ним нічого не робили. Тому що не могли знайти, хто там хазяїн. І це було зроблено там за тиждень... Так і багато інших питань.

КУЗЬМІН Р.Р. А яка потрібна допомога зараз від Міністерства культури та інформаційної політики?

ТАПАНОВА Р.А. Зараз з Міністерством культури ми постійно проводимо певні наради. І я вважаю, що там є Інститут пам'яті, є фахівці, хто відповідають за заповідники. І коли буде розглянуто там вже готова в другому читанні концепція, ми всі зберемося і будемо працювати з нею. І тоді ми з вами зможемо все це представити...

КУЗЬМІН Р.Р. На чьей стороне мяч сейчас? Щоб це почало рухатись.

ТАПАНОВА Р.А. ...у нас на стороні "мяч" – це суспільство. Тому що всі кажуть про Бабин Яр, всі кажуть про фінансування там російськими, всі кажуть про те, що є відповідні там окупанти і все інше. Але у нас немає розуміння, що ми робимо для цього заповідника, що ми робимо для цієї місцевості? Хтось так от заглядав, що взагалі є в Бабиному Яру? Тобто є так...

КУЗЬМІН Р.Р. Ні. Я кажу, що немає зараз порозуміння в цьому трикутнику, як ви кажете, чи чотирикутнику.

Якщо хтось один повинен це координувати цей процес і рухати це питання, да?

(Загальна дискусія)

ПОТУРАЄВ М.Р. *(Не чути)*

Пан Володимир, будь ласка.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Колеги, так чи інакше ми з вами представляємо різні державні інструменти. Очевидно, що ми повинні з вами думати про якусь державну політику меморіалізації Бабиного Яру. Чи це таким інструментом є і заповідник, таким інструментом є і Міністерство культури, і наш комітет.

Тому я просив би, може, щоб все-таки ми зараз надали слово розробникам цієї державної концепції, щоб ми зрозуміли, що саме вона передбачає, а тоді вже думали, яким чином ми можемо сприяти втіленню саме цієї концепції в першу чергу.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Підтримую повністю. Якраз збирався попросити пана Геннадія Володимировича Боряка – голову авторського колективу, член-

кореспондента Національної академії наук, заступника директора Інституту історії України Національної академії наук України, щоб він почав. Геннадію Володимировичу, з вашого дозволу.

І потім у нас є пан Олександр Лисенко – заступник голови авторського колективу, професор. І також пан Йосиф Зісельс, я його вже представляв. Він не потребує додаткових представлень, бо це людина вельмишановна і знана в українському суспільстві.

Єдине, що, колеги, тут я бачу, що ви просили по регламенту 15 хвилин, до 20 хвилин. Я просив би, щоб ми якось все ж таки вклалися в менший час, бо поспішають деякі члени комітет, на жаль, а хотілося, щоб всі почули вас.

Будь ласка, тоді пан Боряк, можливо, почне.

БОРЯК Г.В. Дякую, пане голову.

Шановні народні депутати, державну концепцію комплексної меморіалізації Бабиного Яру представить вашій увазі заступник голови робочої груп, один із основних її розробників, відомий український вчений, очільник профільного відділу Інституту історії України Національної академії наук України професор Олександр Лисенко. Я думаю, він зробить це краще за будь-кого.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую.

Пане Олександрє, вам слово.

ЛИСЕНКО О.М. Шановний пане голову, шановні колеги, шановні члени комітету, у нас є. Якщо мене добре видно і чути, дайте знати.

ПОТУРАЄВ М.Р. Все чудово, пане Олександрє. Єдине, що ми просили би, десь вкластися в хвилин 5-7, якщо можна.

ЛИСЕНКО О.М. А презентацію видно нашу?

ПОТУРАЄВ М.Р. Видно, видно. Все добре.

ЛИСЕНКО О.М. Отже ми підготували дві презентації: одна на 15 хвилин, інша на 7 – і дуже стисло я спробую викласти основні моменти нашої концепції для того, щоб ви зрозуміли її основні складові і напрями.

Отже, як уже була сказано, державна концепція комплексної меморіалізації Бабиного Яру була створена на замовлення міністерства і Національного заповідника "Бабин Яр", але вона ґрунтується не на сьогочасній потребі, а на тривалих спробах і зусиллях меморіалізації Бабиного Яру, і я про це трошки пізніше скажу.

Отже, концепцію готувала робоча група у складі 18 фахівців з різних академічних установ, навчальних, музейних співробітників. У складі робочої групи був представник і Національного меморіалу, і Національного заповідника. Ми отримали рецензії і наукову експертизу від представників наукового середовища України і понад 10 країн світу, включно з Америкою, Німеччиною, Францією і навіть Південною Кореєю.

Сьогодні ми хотіли б донести до вас основні ідеї цієї концепції, і я розпочну з того, що вона присвячена усім жертвам Бабиного Яру, а також рятівникам і третя категорія борцям за пам'ять Бабиного Яру. Ми хотіли б тут розповісти і про складний моральний вибір воєнної доби і часів тоталітаризму, про злочинців та перестороги для тих, хто ці злочини вчиняв і хто готовий повторити такі злочини, а також про нашу відповідальність за пам'ять про Бабин Яр та інші подібні злочини.

Сьогодні меморіальний простір є доволі хаотичним. Ми вбачаємо у перспективі його розвитку чотири основні компоненти. Перше, меморіальний парк "Бабин Яр", меморіальний музей Бабиного Яру, Український музей Голокосту, а також пам'ятні місця та пам'ятники поза межами меморіального парку. Сьогодні це хаотичний простір, який забудовується спонтанно і там є понад 30 різних

меморіальних пам'яток і знаків... Навіть... на тих фрагментах сьогодні... ви можете побачити певні інсталяції, малюнки дитячі із тих проектів, які вже були до цього проведені впродовж останніх 20-30 років.

Що таке меморіальний парк, як ми його вбачаємо? Це місця, пов'язані з розстрілами часів окупації, існуючі та зруйновані кладовища, а також місця, пов'язані з Куренівською катастрофою. Це простір для роздумів та спілкування, для рефлексії, для переживань, а також альтернатива хаотичній меморіалізації та забудові цих сакральних місць. Тут необхідно насамперед, і це наша принципова вимога, заборонити будь-яке будівництво на місцях поховань та розстрілів. Друге, зберегти усі пам'ятники та об'єкти культурної спадщини.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. А одну хвилинку, почекайте, будь ласка, зараз Микита Русланович повернеться. Так, вже повернувся Микита Русланович. Так що вибачте.

ЛИСЕНКО О.М. Шановний пане голово, я дозволю собі повторити останню репліку, останню тезу. Це принципова заборона будівництва на місцях поховань та розстрілів у Бабиному Яру, а також збереження усіх пам'ятників та об'єктів культурної спадщини.

Ми передбачаємо, що має бути зведено два музеї, можливо в одному приміщенні, комплекс такий, в єдиному архітектурному комплексі. По-перше, поза межами території розстрілів та кладовищ, а точкою такого фізичного, тематичного, смислового та емоційного перетину цих двох музеїв та меморіального парку якраз і стануть ось ці музеї і весь цей архітектурний ландшафт.

У меморіальному музеї Бабиного Яру передбачається така цілісна концептуальна розповідь. Починатися все буде з "Поля відчаю": голоси жертв, які долинають до сьогоднішнього суспільства. "Передісторія" буде представлена багатоконфесійний некрополь. "Історія" – це дав роки нацистського терору і

наслідки цього терору. А також "Постісторія" – це боротьба за пам'ять Бабиного Яру. Нарешті фінальним таким акордом має бути "Простір надії" – доля рятівників і також борців за пам'ять, які упродовж багатьох десятиліть за радянської влади і в останні десятиліття боролися за те, щоб меморіалізація Бабиного Яру набула державного значення і державного звучання.

Музей у конторі єврейського кладовища, про який сьогодні вже згадували, у нас є пілотним проектом. Там ведуться уже роботи не тільки будівельно-реставраційні, але і дизайнерські, ми вже обговорювали кілька разів проект дизайну і зараз працює там група, яка постійно з нами підтримує контакт, консультується. Але це пілотний проект, це початкова фаза створення великих музеїв Бабиного Яру та Голокосту поза межами цієї заповідної території.

Ми хотіли б звернути увагу у концепції на такі речі, що Бабин Яр не обмежується тільки одним смисловим акцентом – розстрілом і жертвами єврейськими. В ХХ столітті Україна пережила два нацистських геноциди: Голокост і геноцид ромів, а також два радянські геноциди: Голодомор і депортацію кримських татар. Крім того ми хочемо вести мову і про мільйони жертв масових убивств, депортацій і переслідувань – це все буде вкладено у експозицію Українського музею Голокосту, який представить Голокост як безпрецедентне історичне явище, а одночасно і універсальний символ усіх геноцидів.

Знову ж таки у цьому музеї буде "Передісторія" – це ідеологічні та політичні передумови Голокосту. "Історія" зокрема переслідування євреї Третім рейхом, доля євреїв поза межами нацистського панування, а також модерний тоталітаризм і геноциди. І ще один акцент дуже важливий – це наслідки для всього людства, для України і для сучасних поколінь.

Ми вбачаємо основною аудиторію меморіального комплексу молодь, хоча, звісно, там будуть відвідувачі різного віку, з різних країн, з різних національних та етнічних груп. Але саме від молоді ми очікуємо адекватного сприйняття цієї спільної трагедії, формування інклюзивної пам'яті про цю велику трагедію. І саме молодь повинна перейняти і передати, транспонувати оці ідеї пам'яті про спільні

жертви, про спільний біль у майбутнє, готовність вшановувати пам'ять про так звані "чужі" трагедії, а також поваги до поховань.

На шляху до створення цієї концепції, я про це дуже коротко згадував, було кілька етапів. Зокрема ще в 2003 році громадський комітет "Бабин Яр" проголосив мету створення Державного заповідника "Бабин Яр" і спорудження Національного меморіалу пам'яті Голокосту, жертв нацизму і тоталітаризму. А в 2007 році була ухвалена урядова постанова про створення заповідника "Бабин Яр". Надалі було ухвалено кілька нормативно-правових актів, була сформована концепція створення заповідника "Бабин Яр" і Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру. Була видана колективна монографія і збірка документів, друковані та електронна Книги пам'яті, проведено низку наукових конференцій, шкільні конкурси і міжнародний архітектурний конкурс, виставкові й освітні проекти. Було знято документальний фільм.

Тобто проведена величезна робота, яка лягла в основу нашої концепції, що містить не тільки історичні, філософські, але і правові аспекти. Ті питання, які порушувалися сьогодні, що стосуються землевідведення, адже можна ці питання дуже легко врегулювати тим, що не долучати земельні ділянки, а передати їх в тимчасове користування.

Отже першочергові кроки, які ми пропонуємо, і я на цьому буду завершувати. Перше, затвердження державної концепції Кабінетом Міністрів України. Друге, затвердження цільової державної програми Кабінетом Міністрів та Верховною Радою України. Створення історико-культурної заповідної території – КМДА та Кабінет Міністрів України. Створення Меморіального музею пам'яті жертв Бабиного Яру – Міністерство культури та інформаційної політики. Нарешті отримання ділянки для зведення музейного комплексу – КМДА та Міністерство культури та інформаційної політики.

На цьому я завершую. Дякую за увагу. Якщо будуть питання, ми готові відповісти.

ПОТУРАЄВ М.Р. Пане Володимир, будь ласка. Запитання, пане Олександрє, вам від пана Володимира В'ятровича.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Ні. Це не запитання. Я знайомий з концепцією. Це подяка пану Олександрю за представлення цієї концепції.

Єдине, що хочу сказати, можливо пан Олександр не знає, що, власне, ці рекомендації, які висловлені в кінці, ми намагалися з групою колег народних депутатів врахувати і сьогодні зареєстрували проект постанови до 80-річчя Бабиного Яру, де буде не тільки про цю сумну дату, яка відбудеться у вересні, а, власне, мова про необхідність, в постанові передбачена необхідність затвердження цієї державної концепції і державної цільової програми.

Через це звертаюся до своїх колег народних депутатів: доступно зараз для підписання до кінця дня в СЕДО проект цієї постанови. Я впевнений, що вона буде додатковим інструментом зрушити цю справу з місця.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую.

Пане Володимире, я просив би єдине, щоб продовжити до завтра, до кінця дня, бо не у всіх точно був час ознайомитися. Бо якраз перед початком комітету я розказав про ваш проект постанови, собі його роздрукував, але багато членів комітету просто не встигли. То просив би вас продовжити. Дякую.

Пан Йосиф Зісельс, якщо ви з нами на зв'язку і якщо вам є що додати, то ми залюбки б. Пана Йосифа поки немає.

ЗІСЕЛЬС Й.С. Так, я з вами. Я можу додати.

ПОТУРАЄВ М.Р. А, з нами. Вибачте. Можливо ви щось хотіли б додати до пана Олександра?

ЗІСЕЛЬС Й.С. Так. Я дякую за запрошення виступити на комітеті.

Шановний пане голово, шановні депутати, шановні колеги, я не історик, але я як громадський діяч, як керівник найактивнішого в Східній Європі єврейського об'єднання категорично багато років вже виступаю на стороні українського проекту і проти російського проекту. Я дуже багато про це знаю і нема зараз часу про це все говорити, у мене є дуже багато документів, які я можу надати в розпорядження вашого комітету. Не тільки листи СБУ, але і різні карти, вони є і в інших, які доводять те, що представники російського проекту, а також ті, хто виступали перед цим з боку адміністрації, міністерства чи КМДА, просто вводять комітет в оману. Це не відповідає дійсності в баченні... про те, що вони казали. Можу надати документи, які спростовують всі ті репліки, які були від доведено комітету.

Я хочу сказати, що ми не просто не підтримуємо проект, нас підтримують тисячі людей. Тільки за 2020 рік було 200 листів на підтримку українського проекту і проти російського проекту. Було декілька колективних звернень від культурних діячів, від науковців, Герої України протестували, дисиденти підтримували український проект і не підтримували, були проти російського проекту. На жаль, влада просто не звернула уваги на ці всі протести. Це тисячі людей, які були на підтримку українського проекту.

Як тепер з'ясувалося, ані депутати Київської міської ради, ані депутати парламенту нічого не знають про український проект. От вперше сьогодні він пролунав для членів вашого комітету. Це потрібно розповсюджувати і далі цю інформацію, щоб вся Україна прийняла участь в обговоренні саме державного проекту. І звичайно державний проект, і про це сказано в тому проекті постанові, яка сьогодні була зареєстрована в Верховній Раді, є можливість для приватних осіб також приєднуватись з будь-яких країн до державного проекту, входити там в різні ради: і піклувальну раду, і наглядову раду. І цей проект на відміну від російського дуже прозорий проект. Його можна обговорювати, можна давати зауваження. Зараз було відрецензовані більше 40 рецензій як всередині України, так і за кордонних.

Ці всі рецензії були враховані за останні тижні робочою групою і розробниками цього проекту.

Російський проект на відміну від українського не видно, що вони роблять. Десять з половиною років існує так званий російський проект, витратили більше 20 мільйонів доларів в основному на піар за кордоном, в Україні. Нічого не побудовано! Я от вмю будувати, я знаю, що з такими грошима за 3-4 роки можливо було б побудувати вже два музеї і два меморіали.

Тобто я не бачу, що мета російського проекту – це будівництво меморіалу і музею. Але я бачу постійні провокації, про які вже казав, вони побудували тимчасову інсталяцію на землі єврейського цвинтаря. Причому порушили законодавство, бо ця інсталяція має площу більш як тисячу квадратних метрів, а дозволено тільки 30. Не може бути бетонної основи під... А вона є там. Не може бути висота більше 4 метрів, а там вище.

Тобто КМДА дивиться крізь пальці на дуже багатих, на дуже впливових бізнесменів з Росії і не звертає уваги на те, що є український дуже гідний проект, який дуже делікатно відноситься до питань традиційних релігійних різних народів, на відміну від російського проекту, який побудував інсталяцію на єврейському цвинтарі всупереч законодавству і міжнародним угодам України, а тепер будує на православному цвинтарі також всупереч законодавству.

І вже подано позов проти рішення міністра, що дозволив цей проект, за перевищення його повноважень, при цьому листі, яке було, це названо від 22 січня. І будуть ще позови і проти КМДА, і проти інших чиновників, які порушують законодавство і прикривають оце просування російського проекту, який спотворює українську національну пам'ять, спотворює політику культури в Україні і просуває ворожий для нас проект. Про оце є в двох листах СБУ, вони є в нашому розпорядженні. І всі намагання спростувати це, що це не має ніякої ворожості, ні до чого зовсім! За таку велику заробітну плату, як вони захищають право росіян втручатися в пам'ять українців, в їх історію, в їх культуру і політику – це просто немає меж для нахабства цього і цинізму.

Категорично проти! Нас підтримали, моє рішення і ці відносини, підтримали вже 550 українських євреїв, 4 з половиною тисячі представників українського громадського суспільства, три Герої України. Зверніть на це увагу, будь ласка, не ігноруйте це все! Як мінімум це треба розглядати.

І немає конкуренції, перепрошу, не має конкуренції двох проектів. Бо представники цього російського проекту не є супротивниками мене чи інших громадян України. Наш супротивник це Путін і його чиновники, які ведуть війну проти України. А ми робимо опір у цій війні, зокрема в інформаційному фронті, бо це проект чудово вписується в інформаційний фронт гібридної війни, яку Росія веде проти України.

І це, якщо ви уважно подивитися документи, ви будете погоджуватися з нами, з кожним словом, які ми приводимо.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, пане Йосифе. З вашого дозволу, у нас просто тут не так багато часу.

ЗІСЕЛЬС Й.С. *(Не чути)* Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Пане Йосифе, з усією повагою. Дякуємо вам дуже. Будемо вдячні за передані документи.

Колеги з Благодійного фонду "Меморіальний центр Голокосту "Бабин Яр". Бачу пана Руслана Кавацюка, бачу пана Макса Яковера. Єдине прохання, колеги, давайте так в Аспен-форматі. Тобто я просив би, щоб ви не коментували те, що ви зараз почули від пана Йосифа або від інших виступаючих.

А нам значно важливіше, щоб ви нам розповіли зараз про стан проекту вашого, вашого фонду, який ви представляєте, про взаємовідносини з державним проектом, із Національним заповідником, із міністерством, із КМДА – оце нас зараз більше цікавить. Будь ласка. Хто від вас почне? Пан Руслан чи пан Макс?

КАВАЦЮК Р. Доброго дня, колеги! Я почну. Дякуємо вам, що запросили нас на засідання.

Дуже щойно був красномовний виступ і як би дуже якісно показує, наскільки багато міфів і, власне кажучи, маніпуляцій і неправди є навколо роботи нашої. Дякую, що даєте нам можливість представити свою роботу самостійно. І тоді будете приймати вже рішення та як судити нашу роботу по результатах, а не по певних оціночних і, з моєї точки зору, недобросовісних просто конкурентів.

Отже, чи видно мій екран?

ПОТУРАЄВ М.Р. Так, ми чудово бачимо, дякую.

КАВАЦЮК Р. Дуже добре. Я два слова покажу, як починався проект для початку, якщо дозволите.

(Показ відео)

Я, враховуючи стислий час, постараюсь максимально стисло розповісти про проект. Отже з того часу вже минуло чотири з половиною років, є ряд органів управлінських, які керують цим проектом. Це є Наглядова рада, до якої входять президенти колишні України, Польщі, ряд міжнародних лідерів, міжнародних організацій, донорів, Нобелівських лауреатів, визначних українців. Ця Наглядова рада здійснює повне управління проекту. Є Наукова рада з українських та міжнародних видатних вчених-істориків, які разом здійснюють нагляд і є абсолютно незалежними від будь-якої виконавчих структур фонду. Таким чином вони балансують один одного і забезпечують повну об'єктивність роботи організації.

Громадська рада, до якої входять визначні також українці і також є людьми, які отримують першими інформацію, мають можливість заглибитися в деталі роботи і давати зворотній зв'язок фонду для того, щоб ми здійснювали свою роботу і враховували точку зору різних груп інтересів.

Науковий підхід є основою роботи меморіального центру, у нас є не лише Академічна рада, до якої входять провідні українські та іноземні фахівці, але також і два науково-дослідних інститути, які здійснюють історичні дослідження. Я не буду зупинятись на історичному наративі, і насправді, я думаю, що дуже багато з того, що наші колеги щойно презентували з Інституту історії, перетинається з точки зору фактажу. Єдине, що я хочу сказати, що наратив історичний включає в себе такі основні теми, як життя євреїв на землях України до початку Другої світової і радянська політика стосовно євреїв в 1939-1941 роках, на початку Другої світової війни, коли Радянський Союз був союзником нацистської Німеччини. "Єврейська" політика німецьких, румунських та угорських органів в зонах їхньої адміністрації, коли вони окупували українську територію. Масові розстріли та страти, насильницька ізоляція в гетто, в таборах. Спроби євреїв врятуватися, опір, порятунок євреїв, загальні втрати. Радянські післявоєнні судові трибунали над нацистськими злочинцями. І післявоєнна радянська політики замовчування і стирання пам'яті про жертви Голокосту.

Також звичайно, що в історичному наративі ідеться про інші категорії жертв нацистської людиноненависницької політики, а саме: ромів, українців, поляків, білорусів і інших народів Східної Європи, військовополонених, опонентів політичних нацистського режиму, людей з психічною та фізичною інвалідністю, жертв штучного голоду в містах України, влаштованого нацистами, "остарбайтерів" та інших примусово вивезених на примусові роботи.

Історичний наратив був написаний міжнародним і українським колективом і він не уникає тем, які викликають гострі дискусії та емоційну полеміку в суспільстві. Він не тільки про минуле, але й промовляє до сьогоденного і майбутнього. Він пропонує різнопланову картину подій, оперту на достовірних джерелах і зваженій науковій аналітиці. Його задум полягає у відмові від політичної інструменталізації такої дражливої теми.

Меморіальний комплекс пропонується згідно з художньою концепцією, яку я трошки покажу більш детально, максимально стисло. Музей трагедії всіх жертв

Бабиного Яру 1941-1943 років. Музей Голокосту в Україні та в Східній Європі, оскільки, як ви знаєте, Голокост в Східній Європі відрізнявся від Голокосту в Західній і Центральній Європі, там були створені табори, а у нас були розстріли – це є Голокост від куль. Музей історії забуття трагедії Бабиного Яру, коли стиралась пам'ять Бабиного Яру в радянські часи. Музей історії місця та Куренівської трагедії, яка є невід'ємною частиною пам'яті Бабиного Яру. Інсталяцію, присвячену жертвам трагедії. Простір для молитви, до складу якої увійдуть синагога, церква, мечеть, неконфесійний простір. Освітній та науковий центр, майданчики для діалогу та дискусій. Медіатека, бібліотека, архів, колекція. Освітньо-ігровий простір для дітей. Центр реабілітації наслідків психологічної травми.

Як ви знаєте, число донорів проекту розширюється, меморіал вже минулого року мав 6 донорів: українські громадяни Віктор Пінчук, Павло Фукс, Володимир Кличко. Громадяни Росії та Ізраїлю: Герман Хан, Михайло Фрідман, уродженці вони є Києва та Львова. Громадянин США і голова Всесвітнього єврейського конгресу Рональд Лаудер.

Цього року ми запланували також розширення числа донорів проекту і міжнародний фандрайзинг. Загальний бюджет очікується близько 100-120 мільйонів доларів.

Міжнародна співпраця фонду є доволі активною, ми підписали торік угоду про співпрацю з головним музеєм Голокосту у світі – Ізраїльським музеєм Яд Вашем. Меморіальний центр включений в Реєстр прозорості Європейського Союзу. В Європейському Парламенті і в Польському Сеймі створені депутатські групи підтримки Меморіального центру Голокосту "Бабин Яр". І меморіальний центр став першою українською інституцією, з якою Федеральний архів Німеччини уклав угоду про співпрацю.

Дослідницьких проектів у нас багато, я насправді міг би на цьому зупинитися дуже детально, скажу лише кілька. Ми маємо максимально найбільшу зараз базу імен убитих в Бабиному Яру, збираємо і досліджуємо багато архівів, записуємо усні

свідчення виживших в Голокості. Складаємо енциклопедію Бабиного Яру. Відтворили повністю 3D-модель ландшафту урочища станом на 1941 рік. Збираємо артефакти, листи, фотографії в колекцію, яка згодом стане частиною експозиції.

Є ряд освітніх проектів та соціальних проектів. Ми підтримуємо Праведників народів світу – людей, які рятували євреїв під час війни. Видаємо книжки українською мовою про Голокост і поширюємо їх по бібліотеках. До 79-х роковин в Бабиному Яру запустили ряд реальних меморіалізаційних проектів: монокулярів з фото- та відеоінформацією про трагедію. І разом з Президентом України Зеленським Володимиром відкрили спільну інсталяцію. І підписали з Міністерством культури, з міністром Олександром Ткаченком підписав Рональд Лаудер, приїхав спеціально, і підписали Меморандум про співпрацю. Тому де-факто ми є в партнерстві з державою і дуже тісно координуємо свою роботу.

Кілька слів про художній концепт. Доволі сильний авторський колектив ми зібрали міжнародній, українській. Є представники, наприклад, Барбара Хольцер (Barbara Holzer) з архітектурної школи в Дюссельдорфі. Андрієн Картере (Adrien Gardere), який спроектував кілька різних музеїв у Франції, в Канаді, на Близькому Сході. Інєс Вайсман (Ines Weizman) – професор архітектури в Королівському коледжі мистецтв Британії. Трой Комрад Террієн (Troj Conrad Therrien) з музею Гуггенхайма. Роберт Ян Ван Пелт (Robert Jan Van Pelt) – Університет Ватерлоо, один з провідних дослідників-експертів по Освенциму. Дубінський – відомий режисер, Сергій Возниця, Мануель Герц... університету. Ілля Хржановський – наш художній керівник. Українська команда виконавча, в якій ви бачите зокрема і мене, і Макса, Марина Абрамович.

От, це доволі великий колектив українських і міжнародних талановитих людей, які працюють разом для втілення сучасного музейного та мистецького проекту світового рівня, який не матиме аналогів в Центральній та Східній посткомуністичній Європі, і він безумовно буде частиною провідних маршрутів пам'яті жертв Голокосту. Це стане центром тяжіння для фахівців-істориків,

туристів, нащадків загиблих і в цілому просто людей, яким не байдужа пам'ять про цю трагедію зі всього світу.

Бабин Яр в 1941 році був на краю Києва, як ви бачите. Зараз це фактично в центрі, посередині міста. Територія, де витерта пам'ять, де яр витертий і цілковито знищений радянською владою. Ми розуміємо, що місця розстрілів, які ми встановили з помилкою, можливо, в метр-півтора, знаходяться ближче до вулиці Теліги. Круг обведено місце, де планується основна будівля меморіалу. Для вашого розуміння, для уникнення маніпуляцій, з точки зору нинішнього ландшафту це виглядає ось так.

З точки зору принципів архітектурних я би хотів сказати, що ми, звичайно, опираємось в нашому художньому концепті на те, що будівництво не повинно порушувати цілісність ґрунту. Ми всі розуміємо, яка це земля і яке це місце. Природні елементи, присутні на місці, повинні використовуватись в якості первинних елементів для опори, для будівництва.

Монументально-історична форма повинна вести... досвіду і відвідувачі повинні мати можливість досліджувати музей і створювати через різні подорожі, через взаємний простір свої враження, наративи, свій власний життєвий досвід, який зможе змінювати людство на краще.

Ми розуміємо, що там є певна частина певних старих елементів і будівель, які потрібно перетворювати у нові. Ми розуміємо, що ми будемо використовувати принцип модульності, оскільки ми говоримо про те, що системні компоненти можуть бути з часом, коли з'являються нові технології, вдосконаленими і посиленими, з точки зору того, щоб меморіальний простір завжди для нових поколінь був актуальним, не ставав застарілим. Ми розуміємо, що він має бути доступним з точки зору роботи, а компоненти системи можуть бути розширені або зменшені на будь-якому етапі. Ми розуміємо, що може бути, з точки зору системи він повинен бути модульними для того, щоб змінювати їх: або збільшувати або зменшувати згідно з потребами музейного простору. І очевидно, що мають бути

підсистеми і компоненти, які можуть бути реорганізовані для створення нових значень.

З точки зору підходів до музейного сценарію це складна, як ви бачите, велика територія. Ми розуміємо дуже добре, що фактично ми говоримо про територію, яка є настільки великою, що меморіальний простір заглиблений в яр і відповідно щороку можуть з'являтися нові об'єкти і нові маршрути, які будуть вдосконалювати і посилювати досвід меморіального простору, і поступово розширюватися. І ми це не будівництво, яке відбувається за один рік чи за два, чи за п'ять, воно поступово буде збільшуватися.

Тому і буде велика кількість входів у територію. Може бути багато різних маршрутів, які можуть будуватися по-різному, і люди, кожен раз повертаючись в меморіальний простір, можуть мати більш повний досвід і доповнений для них, і персоналізований особисто.

Ми розуміємо, що меморіал є певною подорожжю, де є багато різних монументів, є історичних місць і є, звичайно, топографія самого Бабиного Яру, яка є також частиною меморіалу. Ми розуміємо, що є досвід людини, яка заходить, яка щось отримує, щось вдосконалено розуміє і кожен раз виходить з новою пам'яттю.

Очевидно, що на такій великій території потрібно використовувати сучасні системи навігації, персоналізовані системи навігації, коли кожна людина може не загубитися там. Ми розуміємо, що може бути досвід доповненої реальності, коли люди використовують свої мобільні девайси. Ми розуміємо, що це все має бути об'єднано з ландшафтом Бабиного Яру, з мистецькими рішеннями, які можуть давати більш повне відчуття того, що відбувається. Дати людям можливість зануритися в цей...

_____ . *(Не чути)*

(Загальна дискусія)

КАВАЦЮК Р. Перепрошую, якщо можна, відключіть мікрофон... Я закінчу презентацію. Дякую.

Очевидно, що використання інсталяцій, просторів, які можуть давати і масивний досвід, поєднаний з історичними знаннями, історичними фактами, може також розширювати спектр інструментів, які використовують через колекцію і через мистецтво донесення до відвідувача інформації і відчуттів, пов'язаних з цією трагедією. Таким чином я би хотів сказати, що ми хочемо повернути до життя забутий світ, світ знищений нацистами, ми хотіли би говорити про повернення унікальних і відродження, і реставрацію унікальних фактів, унікальних фото- і відеоматеріалів, над якими зараз працюють видатні українські і міжнародні фахівці.

Очевидно, що ми повинні розповідати всю повну історію і розуміти, що те, що трапилося в нашому місті, в нашій країні є частиною нашої пам'яті, але нам потрібно про це розповісти вміти цілому світу. І розповісти так, щоб воно було, якщо дозволите так сказати, актуальним для людей з різних країн і з різних культур.

Ми мислимо цей проект як можливість справді проривного для України культурного проекту. І очевидно, що ми вже зараз працюємо і закладаємо фундамент для цього, і вже до 80-х роковин готові будемо зробити багато якісних втілень.

З точки зору синагоги, про яку говорили, меморіальної. Це символічна синагога. Це не є ритуальна синагога. Очевидно, що це є простір для призадуми та молитви. На тому місці ми запросили архітектора Мануеля Герца, який створив таку ж фактично – одну з найбільш видатних сучасних синагог світу у Майнці – і він створив її тут. Проект – це поза межами єврейського кладовища, це поза межами захоронень Кирилівського кладовища також, там немає жодних захоронень.

З точки зору місця, ось воно, ось тут позаду "Менори", де 30 років тому член нашої Наглядової ради, президент Кравчук відкрив "Менору". А це образ книги,

яка відкривається. Ми хочемо її відкрити вже у квітні цього року. Я всіх запрошуюю вас на її відкриття. Якщо дозволите, я коротко покажу, 10 секунд, як це виглядає. Це унікальна споруда, унікальне архітектурне рішення, яке, можливо, буде окрасою в цілому не лишень Києва, але й України, якщо люди, які приїжджатимуть, приходитимуть спеціального в Бабин Яр це побачать.

Очевидно, що це є перший із багатьох меморіальних об'єктів. От як він буде виглядати, як буде відкриватися. Буде розписаний. Стисло, рухаючись далі, ось візуалізація того, як це має виглядати.

З точки зору 2021 року ми закінчимо архітектурне змагання і з точки зору основної будівлі, здійснимо ряд дизайнів і дизайнерських концептів, проектів і навігацій, інсталяцій. Розраховуємо зробити також дизайн виставкового простору і модульних проектів, які дозволять нам готуватися до 80-х роковин трагедії, щоб створити увагу цілого світу до України в цей день, для того щоб ми могли гідно представити нашу пам'ять.

І звичайно, що ми працюємо над онлайн-музеєм, який в час ковіду є особливо актуальним. Ви знаєте, що навіть Аушвіц, який відвідували мільйони людей, зараз фактично переходить в онлайн. Тому ми працюємо в цьому напрямку також.

Я готовий відповісти на ваші запитання. Дякую за увагу.

ПОТУРАЄВ М.Р. Пан Володимир В'ятрович, будь ласка.

В'ЯТРОВИЧ В.М. В першу чергу хочу відзначити, що одним із таких аспектів поваги до аудиторії, з якою ви говорите, було б побачити вашу презентацію все-таки українською мовою. Я думаю, зовсім не випадково вона не є українською, тому що, на жаль, весь концепт вашого проекту це є виривання Бабиного Яру з українського саме контексту.

І в цьому контексті я хотів би запити вас все-таки про музей Голокосту в Україні та Східній Європі. Що саме мається на увазі? Чи під чим евфемізмом

"Східна Європа" знову-таки не іде про якийсь радянські простір, про Російську Федерацію? Що за термін "Східна Європа"? І чому саме в Бабиному Яру ми повинні говорити про Голокост в Східній Європі?

Дякую.

КАВАЦЮК Р. Дякую за ваше запитання.

Як ви звернули увагу, там є дві частини презентації. Є українська частина презентації – перша і друга міжнародна, оскільки колектив авторів, який її формулював, є міжнародний. І справді там є кілька слів англійською мовою, я їх всіх озвучив українською. Дякую, що звернули увагу.

Я хотів би сказати, що музей Голокосту України та Східної Європи є тому, що нацисти здійснювали вбивство єврейського населення, як ви знаєте, по-різному в Центральній і в Східній Європі. В Східній Європі це відбувалося поруч з місцями проживання, в ярах, і це було так само як в Україні, так само і в Молдові, так само як і в Білорусії та в інших країнах Східної Європи, де ми маємо вбивство євреїв прямо біля місця їх проживання кулями. Це не є табори і газові камери так, як це є в Центральній Європі чи так, як звозили із Західної Європи також в табори. Але в основу маємо вбивство півтора мільйона євреїв навіть на українській території...

Тому це є пам'ять, яка в тіні меморіалів, пов'язаних з таборами. І тому звичайно, що це є спроба відновити правду про цю частину Голокосту.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Тобто під Східною Європою все-таки розумієте саме підрадянській простір?

КАВАЦЮК Р. Ні, мається на увазі простір...

ПОТУРАЄВ М.Р. І в чому проблема, я не розумію? Одну хвилиночку, я ж мовчав, колеги.

От і ви мене послухайте. На території України було вбито приблизно, і ви, пан Володимир, про це знаєте. Ні. На території України було вбито від 640 до мільйона людей. До мільйона людей.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Коли? Під час Голокосту півтора мільйона?

ПОТУРАЄВ М.Р. Почекайте. Від півтора мільйона було вбито на всій підрадянській території, на всій підрадянській території.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Колеги, я не люблю історичні історичних дискусій на політичних платформах, але дозвольте мені як кандидату історичних наук впевнено сказати про півтора мільйон вбитих євреїв в Голокост на території України, це близько чверті всіх убитих в Голокост.

ПОТУРАЄВ М.Р. Це ви абсолютно праві, пане Володимире. І можливо я абсолютно несправедливо занижую цифру. Але справа в тому, що я погоджуюсь з паном Русланом в тому, що дійсно ця історія Голокосту від куль дещо знаходиться в тіні Голокосту в таборах смерті. І якщо ми у себе на місці найбільшої трагедії і найбільш знаної трагедії Голокосту від куль не робимо розширення, так би мовити, фокусу на весь Голокост від куль. Тому що у Польщі це не був Голокост від куль.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Зокрема і в Польщі, і в Угорщині.

ПОТУРАЄВ М.Р. Ну, меншим степенем...

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Ну чому?! Ну не вигадуйте історії!

ПОТУРАЄВ М.Р. Тому що.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Хочуть цим проектом відновити радянський союз. Спочатку це взагалі був проект і наратив писався на територію Росії, Білорусії, України.

ПОТУРАЄВ М.Р. Нічого це...

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Потім під нашою критикою, оскільки ми не в перший раз це бачимо, а роками над цим працюємо.

КУЗЬМІН Р.Р. Колеги, а можна не кричати, будь ласка? Ми всі друг друга чуємо.

ПОТУРАЄВ М.Р. Це не має жодного відношення до відновлення радянського союзу, по-перше. По-друге...

КАВАЦЮК Р. Шановні колеги, дивіться, я проти політизації Голокосту...

ПОТУРАЄВ М.Р. Хвилиночку, колеги, а можна голова комітету закінчить те, що він хоче сказати?

Колеги, я вважаю, що тут, можливо, залишається простір для плідної політичної дискусії. Але хочу підкреслити, що я не побачив, насправді, жодних фундаментальних протиріч між державною концепцією і приватною концепцією. І точно я не бачу жодних підстав для оцінок на кшталт "відновлення Радянського Союзу" або щось таке.

Тому звичайно, що ми можемо продовжити, але я дуже вдячний, що ми почули всі сторони. І я зі свого боку закінчуючи, тому що мені немає що додати до дискусії. Я схильний більше думати якось і повернутися до матеріалів, які, я сподіваюсь, що ми отримаємо: і презентацію державного проекту, і презентацію, яка наявна на сьогодні фондівського проекту. Я би залюбки ще полистав,

подивився і глибше вивчив. Пан Йосиф обіцяв нам додаткові матеріали. Це потребує, дійсно, такого підходу відповідального від кожного з членів комітету.

Тому, завершуючи, хочу сказати, що, по-перше, ще раз дякую всім, хто зголосився взяти участь в цій дискусії, по-друге я сподіваюсь на все ж таки порозуміння і плідну співпрацю у цьому чотирикутнику: заповідник, державний проект, недержавний проект і міністерство. Тому що, колеги, ми нічого не зробили на 65 років, на 70 років, на 75 років і, на жаль, якщо будемо чубитися, то нічого не зробимо на 80 років. І це буде національна ганьба!

Я сподіваюсь, що Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики точно не буде тим органом, який хоч якось допустить до національної ганьби. Навпаки, що ми попри ті суперечності, які у нас є, а я вважаю, що вони всі можуть бути подолані, будемо тим органом і тими людьми, які будуть зі свого боку максимально стимулювати, щоб Україна на 80-і роковини могла прийняти людей, які сюди точно приїдуть, і щоб нам не було соромно за збереження цієї важкої національної пам'яті, яка торкається не лише євреїв, а багатьох-багатьох тисяч жертв нацистського терору на теренах України.

Будь ласка, Миколо Леонідовичу.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Микито Руслановичу, от логічним висновком з нашого засідання було би не закривати очі на листи Служби безпеки України, яка прямо пише про загрози російського проекту, про загрози національній безпеці, міжнародному іміджу України. Ну якісь підстави Служба безпеки мала для цього. Ревізувати це, відходити від цього – це значить підтримувати ці загрози! Це по-перше.

По-друге, якщо ми хочемо...

ЯКОВЕР М. Служба безпеки спростувало, спростувало цей лист. Спростувало. Вже є спростовання.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Не знаю, що кому, я навіть не бачу, вибачте, хто це говорить.

ЯКОВЕР М. Яковер Макс. Я генеральний директор Меморіального центру Голокосту. А ви повторюєте про СБУ вже третій раз, а СБУ спростувало і це...

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. Чекайте. Це з таким же успіхом я можу спростувати, що ви Макс Яковер, і чомусь мені мають вірити так сам, як я чомусь маю вам вірити. У мене є офіційна відповідь від Служби безпеки України, де вони підтверджують ці листи і переслали їх на мій запит. Тому вони у мене є як документ. Це по-перше.

По-друге, тому не потрібно обманювати, прикриваючи російський проект. Я розумію, що в цьому проекті є люди, які справді хочуть хорошого і відповідально до цього ставляться, в тому числі і меценати. Тому логічно було би, якби держава виділила, тим більше 80 років, виділила кошти для реалізації державного проекту, підтримала створення фонду, запросила би туди тих меценатів і благодійників, які хочуть підтримувати цей проект, який зараз був представлений, чи тих істориків, чи тих людей. І якщо це не суперечить нашим цінностям і історичній правді врешті-решт, і не буде становити тих загроз, про які пише СБУ.

Тому, якби наш комітет звернувся до Кабінету Міністрів з вимогою, проханням, рекомендацією розпочати фінансування українського державного проекту, який повністю є розроблений, створити фонд, запросити до нього всіх інших учасників, які хотіли би це зробити, це було би правильно.

Бабин Яр справді, на жаль, одне трагічне місце в нас. Розумієте? І віддавати це трагічне місце приватній структурі, де основними фондодавцями є, на жаль, так сталося, громадяни країни-агресора. І не контролювати жодним чином цього процесу, не брати участі зі сторони держави в цьому процесі – це, в принципі, злочинно, так не може бути! Хоча ніхто не заперечує права цих громадян шанувати пам'ять своїх близьких звичайно.

ПОТУРАЄВ М.Р. Будь ласка, Павло Миколайович, і будемо завершувати.

СУШКО П.М. Я бачив тільки що з презентації, що це сучасний міжнародний проект, бачу видатних там українців. І чому на них вішати ярлики разом з усіма і казати, що це якийсь інший проект? Навіщо знецінювати роботу, яка була проведена? Я взагалі рахую, що треба об'єднувати завжди зусилля, а не роз'єднувати. Треба творити, а не розрушати. І тому державно-приватне партнерство це якраз найбільш дієвий інструмент, на мій погляд.

Дякую.

КНЯЖИЦЬКИЙ М.Л. З цим, до речі, повністю погоджуюсь.

ПОТУРАЄВ М.Р. Колеги, я ж, як я підкреслював, між нами насправді не так багато непорозумінь, як може здатися з нашої дискусії.

Я ще раз нагадую, що пан Володимир В'ятрович підготував і продовжив на наше прохання термін підписання постанови. Я просив би всіх почитати цей проект. Я вважаю, що прийняття постанови в редакції, яку пропонує пан Володимир, або в якійсь іншій редакції у нас може бути, різні думки, точно просуне нас на шляху вирішення всіх спірних питань, які сьогодні були підняті.

Я вважаю, завершуючи і ще раз дякуючи всім, що аж таких питань, які би нам завадили вшанувати пам'ять всіх жертв нацистського терору на території України, зокрема в Бабиному Яру і звичайно пам'ять жертв нацистського Голокосту від куль у вересні цього року, немає таких перешкод.

Тому сподіваюсь на подальшу плідну співпрацю. Дякую всім, що доєдналися. Перекоаний, що це для всіх членів комітету було корисно. Дякую від всіх членів комітету.

На цього засідання комітету оголошую закритим. Дякую за терпіння і роботу.